ZLATKO HERKOV

Kupljenik - stara hrvatska mjera

1971.

2229

ZLATKO HERKOV

KUPLJENIK — STARA HRVATSKA MJERA

POSEBNI OTISAK IZ VJESNIKA HISTORIJSKOG ARHIVA
RIJEKA I PAZIN SV. XVI

Tisak: »Tipograf« Rijeka

SADRŽAJ

I UVOD

1. Osnovna pravila za rad oko utvrđivanja veličine kupljenika
2. Općenito o kupljeniku

II VELIČINA KUPLJENIKA

1. Najstarija poznata veličina kupljenika
   a) Kupljenik od 12 mazana
   b) Kupljenik od 14 mazana
   c) Kupljenik od 18 mazana
   d) Kupljenik od 20 mazana
2. Kupljenik u doba uvođenja požunskih mjera
   a) Kupljenik od 36 požunskih holba
   b) Kupljenik od 42 požunske holbe
   c) Kupljenik od 45 požunskih holba
   d) Kupljenik od 48 požunskih holba
   — Žitni kupljenik
   — Vinski kupljenik
   d) Kupljenik veličine 2/3 požunskog vedra
   e) Kupljenik veličine 37,5 požunske holbe ili 1/2 požunskog vagana
   f) Ostale veličine kupljenika
   — Kupljenik od 50 požunskih holba
   — Kupljenik od 54 požunskih holba
   — Kupljenik od 44 požunskih holba
   — Vrhom mjereni kupljenik
   — Veći kupljenik
   — Kupljenik kranjske mjere
3. Pregledna analiza veličina kupljenika
4. Dijelovi kupljenika
   — Mazana
   — Polovica
   — Štertinka
   — Maslić
   — Malić
   — Osmina
   — Ostali dijelovi
5. Kupljenik kao solna mjera
   — Veličina solnog kupljenika kao šuplje mjere
   — Težina solnog kupljenika
6. Kupljenik — osnovna mjera starog hrvatskog sustava mjera
   — Pinta Croatica — Polliceus Croaticus

III DODATAK

Zagrebački star i njegova veza s kupljenikom i s mjerama Hrvatskog primorja.

I

UVOD

1. Osnovna pravila za rad oko proučavanja veličine kupljenika

Kada pristupamo proučavanju naših starih mjera, moramo uvijek obratiti punu pozornost na činjenicu, da one uvođenjem požunskih i bečkih mjera na našem području prestaju postojati kao zemaljske i službene, tj. tržne mjere. Zahvaljujući konzervativnosti naroda one ostaju i dalje lokalne mjere, nepromijenjene ili uz izvjesnu modifikaciju, koja je najčešće rezultat nastojanja da se te stare mjere suglase s novim sustavom mjera.

Posljedica toga je, da se naše stare mjere u doba uvođenja metričkih mjera samo rijetko spominju i da iz toga doba nema službenih poređenja starih mjera s metričkim. To je važna okolnost koja diktira i način istraživanja naših starih mjera. Nije moguće da izravno utvrdimo veličinu tih mjera u današnjim mjerama, nego samo preko ovih mjera koje u prošlosti dolaze na njihovo mjesto kao službene i tržne mjere — dakle, preko požunskih i bečkih mjera.

Razumije se da to nije jednostavno. Na području o kojemu želimo ovdje govoriti, naime na području Hrvatske južno od Kupe pa do Hrvatskog primorja, pitanje proučavanja starih mjera postaje još složenije, jer bečke mjere ovdje konkuriraju požunskim, što osobito vrijedi za područje Komorskih dobara i Karlovačkog generalata. Ne može se poreći ni utjecaj venecijanskih mjera.

Sustav mjera toga područja je u starije doba usko povezan sa starohrvatskom zemaljskom mjerom, a to je zagrebačka mjera. Proučavanje sustava starih mjera rečenog područja predpostavlja, dakle, poznavanje ovih mjera:

1. starih zagrebačkih mjera,
2. požunskih mjera i
3. bečkih mjera.

Evo najnužnije što se o tim mjerama mora znati:

1. **Zagrebačke mjere.** Budući da na tom mjestu raspravljamo samo o vinskim, žitnim i solnim mjerama, koje se vežu na stare zagrebačke mjere, moramo u prvom redu poznati stare zagrebačke vinske, žitne i solne mjere. Te su mjere već utvrđene, pa se ovdje služimo podacima koji nam o tom stoje na raspolaganju.[1] Te mjere jesu ove:

Cubulus Zagrabiensis, koji je vinska i žitna mjera. U hrvatskim izvorima susrećemo je pod imenom vedro i vagan. Veličina mu je utvrđena sa 60 požunskih »holba« (= mediae Posonienses) tj. 49,98 l.[2] Dijeli se na 16 zagrebačkih ili starohrvatskih pinta od kojih svaka drži po 3,12376 l.[3] Ta pinta odgovara, dakle, veličini 3 3/4 požunske pinte. To je pinta kojom se služi narod u Hrvatskoj. Ona je 1/75 izvornog požunskog vagana od 62,49 l.[4]

2. **Pinta Croatica — Polliceus Croaticus.** Prilikom uvođenja požunske mjere (g. 1733) ni na području o kojem je ovdje govora nije doslovce prihvaćena požunska mjera. To se osobito odnosi na manje mjere. Ni ovdje nije prihvaćena pinta od 2 holbe (mediae), nego je prihvaćena hrvatska pinta od 4 holba.[5] Ta mjera zapravo predstavlja starohrvatsku ili zagrebačku pintu, kojoj je zaokružena veličina na pune holbe. Polovica te pinte nije media ili holba, nego se naziva polliceus[6] odnosno hrvatski polić.[7] Hrvatska pinta[8] naziva se i dvostruka pinta (pinta duplicata).[9]

Osobito dobar opis tih starih mjera nalazimo u spisima križevačke županije. Godine 1774. opisuje se, kako je do tih mjera došlo: »Budući da se zbog veličine starih mjera koje su važile u ovom kraljevstvu tj. pinte i holbe, nisu mogle uvesti požunske mjere, sabor je zaključio da hrvatska pinta ima biti oznaka za dvije požunske pinte, a hrvatska holba da ima držati 2 požunske holbe. Na području ovog kraljevstva ima požunsko vedro sadržavati samo 16 većih pinta, kojima odgovaraju

---

[1] V. Z. Herkov, Zagrebačka mjera XIII stoljeća — temelj hrvatskog sustava mjera kroz vjekove (Ljetopis JAZU, knj. 71/1966, pag. 187—226. Dalje: Zagrebačka mjera.

[2] Alt. 61 požunska holba (50,813 l). Op. cit. pag. 220 i dalje.

[3] Alt. 3,1758 l.

[4] Z. Herkov, Staré bratislavské obilné miery na území Chorvátska (Slovenská archivistika 1968, pag. 43—52).

[5] Zaključci Hrvatskog sabora III (Zagreb 1961), pag. 452, 453.

[6] V. npr. Acta Tabulae districtualis fasc. 35, No 16, a. 1772: Pintae juris montani 23, quarum singula facit medias Posonienses 8, seu pintas Posonienses vel polliceos Croaticos 4.

[7] V. npr. Acta Zabok (AH), 11. VI 1787: vina četiri vedra Požunska, i dvanaist pintov, aliti horvackeh poličev.

[8] V. npr. Acta capituli saec. XVIII, fasc. 5, No 2, a. 1785 (Sisak): Vini allodialis mensurae Posoniensis a pintis 16 Croaticis computando.

[9] Acta Congreg. gen. fasc. 13, No 65, a. 1734: liquidorum pintae Posonienses duae, hujatem unam et tales duplicate 16 pintae urnam unam constituunt.

32 požunske pinte, odnosno 32 holbe, koje imaju jednaku veličinu kao 64 požunske holbe.«[10]

3. **Bečki Mass.** Od bečkih mjera ovdje se javlja bečki Mass tj. bečka »pinta« kao vinska mjera i to u pravilu u veličini od 1,414(5) l, ali i bečko vedro od 40 i 41 »Massa«.[11]

O drugim mjerama govorit ćemo u toku daljnjeg raspravljanja o našem kupljeniku kojemu je namijenjem ovaj rad.

2. Općenito o kupljeniku

Kupljenik se broji među najstarije izvorne hrvatske mjere. U izvorima ga nalazimo pod različitim nazivima. Bit će da se još u 16. stoljeću krije pod imenom **cubulus,**[12] dok ga kasnije susrećemo pod različitim nazivima. Tako: **kupljenik** ili **kuplenik,** pa iskrivljeno **kulpenik,**[13] **kulpnik** ili **kulpinik,**[14] **kalpenik (caplenig),**[15] i **coplenik.**[16] Kadšto mu nalazimo i pobližu oznaku: **modius,**[17] **metreta parva**[18] (često, osobito u drugoj polovici 18. stoljeća i dalje), a javlja se i pod starim nazivom **cubulus.**[19]

Kao vinska mjera kupljenik se naziva i **vedro (urna),** o čemu dalje opširno govorimo.

Najobičnije oznake za kupljenik u izvorima su ove: k, kup., pa K. U Akademijinu Rječniku navodi se da je kupljenik »mjera u naše doba, 24 oka«. Mažuranić označuje kupljenik s »posuda, mjera za žito, vino itd.« Primjećuje, da kod prodaje žita itd. znači »na kupljenike prodavati« da se ima u posudi nasipavati na kup, tj. ne samo razom napuniti, već više, s navrškom, i da je jamačno odatle to ime postalo. Pod »kupnenik« razjašnjava, da je ta riječ isto kao i »kupljenik«.

Belostenec se pod »kupnenik« poziva na »mernik«,[20] ali na tom mjestu ne objašnjava taj pojam. Pod »modius« ima »merica, vagan, drevenka, kupnenik, kebel, continent sextarios 16«.

[10] Acta Comitatus Crisiensis fasc. 26, No 9, a. 1774 (Rasinja).
[11] R. Geyer, Mass und Gewicht in Wien, Nieder- und Oberösterreich (Pribram, Materialien zur Geschichte der Preise und Löhne in Österreich, Bd. I (Wien 1938), pag. 116. Dalje: Geyer.
[12] HKA Konskription, Fasc. 4 (fol. 4), a. 1579.
[13] Vademecum. Ein anentberliches Hilfsbuch für Gelehrte und Geschäftsleute... (Pest 1843). Dalje: Vademecum.
[14] Urbarialia et conscriptiones (vraćeni spisi) fasc. 44, No 19, a. 1718 (Brlog).
[15] Acta Buccarana fasc. 11 A/126, a. 1753: Der Caplenig Carlstädter Masserey...
[16] Acta Capituli saec. XVIII, fasc. 57, No 20, a. 1710 (Metlika): Milii 192 Coplenik seu modios...
[17] Ibid. fasc. 57.
[18] Urbarialia et conscriptiones (vraćeni spisi), fasc. 44, No 14, a. 1716. — Arhiv biskupije senjske (Senj) F. IV, No 105, a. 1754 (Gerovo):... parvas metretas seu kuplenik...
Kadšto i netočno metreta. Acta Brlog fasc. 3, a. 1718.
[19] V. pod. 18.
[20] Po Belostencu i Stulić (»merilac«).

Sextarium je po njemu »meczelj«, »maszlin« ili »litra«, a »litra« mu je četvrti dio »oke«, a »oka« je »tertiarius«, tj. »mera jednog pinta«. Belostenčevi navodi ne odnose se na klas. latinitet, nego daju tumač odnosnih latinskih riječi njegova doba, a iz toga tumača izlazi da on pintu naziva i »okom« i da je računa sa 4 »mecelja«, a to je mjera koju u našim izvorima susrećemo pod nazivom »holba« (lat. media). Pinta od 4 holba je stara hrvatska mjera, koja se naziva i »hrvatska pinta« (pinta Croatica).

Lopašić[21] navodi da je »kupnenik«, kupljenik mjera i danas običajna oko Karlovca. Drži 24 vrča (požunca) tj. požunske pinte dakle, 48 holba.

Isto i Lalić[22] koji ističe da je to mjera u Krajini koja drži 24 polića ili vrča. U Iveković — Brozovu Rječniku: kupljenik, žitna mjera.

Obilje podataka o kupljeniku iz literature sadrži Vlainčev Rečnik naših starih mera u toku vekova.[23]

Sama mjera, tj. mjerna posuda koja drži količinu žita, soli ili vina koja se naziva kupljenik, zove se kupljenica ili kuplenica.[24]

Kupljenik je u Hrvatskoj opće poznata mjera, a najviše se upotrebljava u Pokupju i prekokupskim krajevima pa sve do turskih granica i do Hrvatskog primorja.[25]

On se naziva »mensura huius patriae«.[26]

Danas je teško utvrditi kada se kupljenik po prvi put javlja. Svakako je to stara mjera koja se krije pod drugim nazivima — cubulus, kabal i sl. To je mjera koja veže Hrvatsko primorje sa sjeverom Hrvatske. Ona je u prvom redu žitna i solna mjera. Središte trgovine s morskom soli za Hrvatsku je Hrvatsko primorje, osobito Bakar, Bakarac, Senj i Karlobag, gdje se nalaze velika stovarišta morskim putem uvezene soli (Sicilija, Barletta, u starije doba Venecija, Pag). Odatle se otprema u sjeverne krajeve, gdje se mijenja za žito. Tržišta te soli su Karlovac, Zagreb, pa dalje Varaždin i Koprivnica. Sol se otprema na konjima. Najteži teret kmetova feudalnih posjeda primorskih imanja je »ponos« ili »tovar«, tj. otprema soli na konjima. Ne bih htio na tom mjestu govoriti o količini soli koja se otpremala na sjever Hrvat-

[21] Lopašić, Hrvatski urbari, pag. 310.
[22] Arkiv za poviestnicu hrvatsku, knj. II, dio 2, pag. 413.
[23] Sveska III (Beograd 1968), pag. 496 i dalje.
[24] Acta Comitatus Zagreb. fasc. 79, No 1021, a. 1799 (Jamnica): ex ligno duro mensuram saponisticam 12 polliceos capientes, vulgo pol kuplenicza.
[25] Acta Comitatus Zagreb. fasc. 68, No 229, a. 1796 (Jamnica): Consequenter antiquae legis quarta... ab anno 1704to et 1740mo capit policeos Croaticos 12 seu medias Budenses 24, aut medium kuplenik, cuius tres medietates constituunt hoc saeculo benigne praescriptam metretam Posoniensem, alias vero in omnibus Colapianis et Trans Colapianis usque ad limites Turciae et Maris Adriatici Littora vigentem in conventionibus, non tamen in expeditionibus mensuram kuplenik dictam.
[26] Visit. canon 120/III, pag. 121, a. 1704 (Bosiljevo): Sequitur descriptio saponum... qui persolvuntur mensura huius patriae, videlicet kuplenik, medio, quartali (scil. »kuplenik«) et mazana.

ske, pa samo spominjem da je u razdoblju od 1. IX. 1769. do 10. IX. 1770. kroz mitnicu kod Sv. Kuzme prošlo 11.741 konj koji su u prvom redu prenosili sol, a kroz mitnicu kod Fužina prošlo je u istom razdoblju 20.490 konja.[27] Otpremu soli nisu obavljali samo kmetovi, nego i drugi, ali uz naplatu. U samom Bakru bilo je u drugoj polovici 18. stoljeća više od 550 konja.[28] Razumije se, da vlasniku konja (tovorniku, njem. Saumer) nije bilo prepušteno koliko će soli natovariti, nego je to bilo točno propisano. Budući da se sol u solnim magazinima navedenih gradova mjerila tamošnjom mjerom, od starine se nastojalo s tom mjerom uskladiti tržne mjere kojima se mjerila sol pri njezinoj prodaji ili mijenjanju za žito. Glavna od tih mjera bio je upravo kupljenik. Dalje na sjeveru takve su mjere zagrebačke mjere, koje se također nastoje uskladiti s primorskim žitnim mjerama. Najstariji dokaz tome potječe iz godine 1357,[29] kada je službeno određeno da se strani trgovci moraju pri prodaji soli služiti mjerom koja se naziva **star,** a star je i mjera Hrvatskog primorja. Što više, te su mjere izvorno jednake, barem koliko to danas možemo utvrditi. No, sol se obično mijenja na tržištima između Hrvatskog primorja i Kupe najčešće u Karlovcu (u starije doba u Oštarijama). Narod se tu služi s kupljenikom, pa je i tu mjeru trebalo približiti »staru« ili joj veličinu tako utvrditi, da se ona lako može preračunati u navedenu mjeru.

Tako dolazimo do zaključka da je kupljenik u neku ruku veza između primorskog stara i zagrebačkog stara. To nam olakšava utvrđivanje njegove veličine, jer je to složeno pitanje. Kao tržna mjera kupljenik je, naime, zabranjen u doba uvođenja požunskih mjera. U doba uvođenja metričkih mjera on se spominje samo kao župna mjera, a prije dokidanja kmetstva i kao mjera feudalnih posjeda. Veličina kupljenika ne može se stoga izravno u metričkoj mjeri utvrditi, nego samo preko požunskih i bečkih mjera.

K tomu treba uvažiti još jednu važnu činjenicu, a to je da se kupljenik izravno nadovezuje na starohrvatski sustav mjera i da je njegov sastavni dio.

Kao takav kupljenik je u Hrvatskoj prava narodna mjera. On veže seljaka sjevernih krajeva pri zamjeni žita za sol s mjenjačima soli iz Hrvatskog primorja. Iz toga razloga kupljenik se upotrebljava i na području zagrebačke, varaždinske, križevačke, a posebno i severinske županije (u doba njezina postojanja), pa tu ne pomažu nikakve zabrane i odredbe obvezatnoj upotrebi požunskog vagana. Koliko je ta mjera narodu prirasla lijepo nam opisuje molba seljaka koju su godine 1786. podnijeli varaždinskoj županiji. Evo izvoda iz nje:

— Mi siromaški contribuentes ... gda i gda koji voz soli iz Karlovca za koj Rainjčki hasni dobiti dopelati i prodavati može: metemtoga vnoge fele merne posude, kakti stubli i drugi osebujni kupleniki,

[27] HKA, Bancale Krain, Rot. 1341, fol. 333/r, a. 1770.
[28] KAW Comercialia, fasc. 8, a. 1770: g. 1768 — 568 konja; 1769 — 559 konja, a. 1770 — 561 konj.
[29] Monum. Zagreb. vol. 4 pag. 91.

koje vsigdi sami svoje, na kamenici, vu Mačku, na **Oštariji,** v Lupinjaku i ovak po vnogeh drugeh mesteh krivične (mere) derže ... odkuda vu vsi poniznosti molimo se sl. varmegjii gospodi milostivni, da bi dostojali takvu zapoved i naredbu učiniti, tak dva vagana čine tri kuplenika, ali kuplenike čisto karlovačkem jednake za merenje ... da ovak mi priprosti jednaku vsvigdi meru s karlovečkom imajući lagle ravnati bi se znali ...[30]

Molba je odbijena, ali je kupljenik i nadalje ostao narodnom mjerom. Različite veličine te mjere koje datiraju iz davnine otežavaju njegovu upotrebu, ali je ne onemogućuju, kao što to nije uspjelo ni naredbama uz prijetnju teških kazna.

Zabrane upotrebe kupljenika učestale su osobito u drugoj polovici 18. stoljeća.[31]

Ta zabrana[32] nije urodila očekivanim uspjehom, premda je kupljenik prilagođen novoj požunskoj mjeri. Naši izvori su prepuni dokaza o tom. Iz godine u godinu ponavljaju se izvještaji da se narod pojedinih krajeva i nadalje služi kupljenikom. Požunska mjera je doduše tržna mjera, ali se uostalom i nadalje upotrebljava kupljenik. On je ne samo feudalna mjera, nego i mjera s kojom se daje lukno i domaća mjera.[33]

Mnogobrojni su dokazi, da se kupljenik osobito kao luknarska mjera održao sve do najnovijeg doba.[34]

Kada je po odredbi hrvatskog sabora od g. 1733.[35] za područje Hrvatske uvedena požunska mjera, trebalo je sve stare mjere uskladiti s tom novom mjerom. Tako i kupljenik. To se provodi polagano i postepeno. Radi otpora naroda pri tom se krenulo kompromisnim putem, tj. kupljenik je dozvoljen kao dio novog požunskog vagana, a tako i njegova manja mjera — **mazana** kojoj je sada utvrđena veličina od 3 požunske holbe. Stara mazana se, međutim, još dugo održala. Pri konkretnom ocjenjivanju izvora morat će se s dovoljnim oprezom postupati. Mnogo toga bit će ovdje protumačeno, pa će vjerojatno olakšati analizu gospodarskih izvora u kojima se spominje kupljenik.

[30] Acta Comitatus Varasdiensis fasc. 69, No 1000, a. 1786.
[31] Acta Comitatus Crisiensis fasc. 8, No 8, a. 1768; No 9, a. 1769.
— Acta Comitatus Severinensis fasc. 11/6, No 74, a. 1781; fasc. 19, No 498, a. 1782.
— Acta Comitatus Veroczensis fasc. 76, No 135, a. 1780, itd.
[32] Acta Consilii regii Croatici, po kazalu.
[33] Npr. Acta Comitatus Zagrabiensis fasc. 163, No 19/23, a. 1786: kupljenik se još uvijek upotrebljava u Karlovcu, Vrbovcu i u Fužinama.
[34] Popis dohodakah župe u Razlogah, Biskupija Modruška, župa Riečka, a. 1869 (prilog iz g. 1842): vsaka hiža na leto davala bude redovniku jedan kuplenik zelja, jedan vagan krumpira ...
Kr. Podžupanija u Delnicama broj 515 od 20. I 1876. (Arhiv b. Odjela za bogoštovlje i nastavu): 1 kupljenik zelja (1/2 centa) 50 novčića.
Visit canon. 18/IX, a. 1895 (Sisak): Lukno dava se od zemljišta, i to od cijele šešije 1 1/2 vagana u proji ili kukuruzu; 18/IX, a. 1911: Svaka sesija 2 kuplenika tj. 1 1/2 vagana.
[35] Z. Herkov, Zagrebačka mjera, pag. 200.

II

VELIČINA KUPLJENIKA

Kupljenik je u prvom redu vinska i žitna mjera. Pri tome se javljaju ovi slučajevi:

1. žitni kupljenik je jednak vinskom kupljeniku,
2. on se razlikuje od vinskog kupljenika.

Pri ocjenjivanju njegove veličine u konkretnom slučaju treba s dovoljnim oprezom nastupiti, pa u granicama mogućnosti u arhivskim izvorima potražiti više potvrda.

Uz to je kupljenik mjera različite veličine i s drugog gledišta:

a) S obzirom na područje na kojemu vrijedi razlikuje se kupljenik službeno utvrđene veličine koji vrijedi na većem području, i lokalni kupljenik koji vrijedi za područje pojedinog mjesta ili feuda;

b) U različito vrijeme mijenja mu se veličina i to s razloga, što se njegova izvorna veličina pri uspoređivanju s novim mjerama prilagođuje tim mjerama, često i bez posebnog opravdanja i bez posebne potrebe.

Kupljenik je u pravilu šuplja mjera. Iznimno se javlja i kao mjera za težinu. To vrijedi osobito kada je u pitanju njegov odnos prema većoj mjeri kojom se obavlja prijenos ili prijevoz iz Hrvatskog primorja prema sjeveru Hrvatske, a to je **tovor** (onus) i **voz** (currus).

1. Najstarija poznata veličina kupljenika

U 18. stoljeću a i kasnije susrećemo kupljenik pod nazivom »antiqua mensura Croatica«. U to doba radi se zapravo o kupljeniku koji je već prilagođen novom mjernom sustavu, ali nas njegovo ime upućuje na njegovo podrijetlo i njegovu staru veličinu. Nećemo pogriješiti ako i ovdje ponovno tvrdimo, da je stari kupljenik vezan uz starohrvatsku mjeru, tj. na staru zagrebačku mjeru. To nam dokazuju i izvori na osnovi kojih možemo utvrditi ove veličine starog kupljenika:

a) Kupljenik veličine 2/3 starog zagrebačkog **cubulusa** od 60 požunskih holba,[36] tj. on drži 40 takvih holba. Dijeli se na 16 mazana,[37] od kojih svaka drži 2/3 stare zagrebačke pinte ili 2,5 požunske holbe. Prema tome:

1 kupljenik = 16 mazana = 40 požunskih holba = 33,32 l
1 mazana = 2,5 požunske holbe = 2,0825 l.

[36] Z. Herkov, Zagrebačka mjera, osobito pag. 205 i dalje.

[37] Visit canon. 120/III, pag. 289, a. 1709 (Ozalj): qui parocho dant kuplenik 1/2, campanatori dant quartem eiusdem kuplenik, sive mazanas 4. Urbarialia et conscriptiones (vraćeni spisi) fasc. 31, No 26 a. 1719 (Hruškov vrh — Ozalj): Jura montana ad cubulos minoris mensurae (= kuplenik) duo,... cubulus minoris mensurae constat ex mazanis Carlostadiensis mensurae sexdecim.

Kupljenik te veličine naziva se i karlovački kupljenik.[38]

Potvrdu tome daje nam primjer s područja Fužina. Godine 1672. tamo je zabilježeno: tri kupleniki hote učiniti dva vaša vagana.[39] Prema tome:

3 kupljenika = 2 zagrebačka vagana = 120 holba
1 kupljenik = 2/3 zagrebačkog vagana = 40 holba.

Veličina mazane od 2,5 požunske holbe ili 2,0825 l je vrlo značajna, jer se u mnogim krajevima ispod Kupe održala i kao žitna i kao vinska mjera.

Godine 1772. spominje se npr. na području Ozlja vedro od 40 požunskih holba, dakle, u veličini naprijed navedenog kupljenika. To nije neobično, jer se kupljenik kao vinska mjera često označuje kao vedro (urna, njem. Eimer). I tu je mazana jednaka 2,0825 l.[40]

Iz godine 1579. sačuvao se zanimljiv izvor s područja mjesta Brod i Podstene. Tada je utvrđeno davanje zobi od poljoprivrede, a kao mjera je označena osmina (mensura octava). Po 6 takvih osmina čine cubulus.[41] Analizom tih podataka dolazimo do zaključka da je taj cubulus upravo kupljenik rečene veličine koju smo u kasnijoj požunskoj mjeri izrazili sa 40 požunskih holba. Iz toga pak slijedi: 1 kupljenik (cubulus) = 6 osmina (octavae) = 40 mediae = 33,32 l; 1 osmina (octava) = 6,666 mediae = 5,5537 l, tj. mjera koja drži po osam takvih osmina je jednaka 50 holba ili 41,65 l, a to je jedna od veličina kupljenika o kojoj na drugom mjestu govorimo.

Ali, vrlo je zanimljivo, da polovica tog kupljenika drži 20,825 l, a to je brodski kupljenik one veličine koju smo utvrdili na osnovu dru-

[38] Ozalj fasc. 9, No 18, saec. XVIII: kuplenik mensurae Carlostadiensis 16 mazanas capiens.

[39] Acta Zriniano-Frangepaniana (vraćeni spisi u AH), Liber 2, No 68, pag. 127, a. 1672.

[40] AH Ozalj II, Summarischer Extract, 31. XII 1772:

Ozailler Emmer	Mass (— mazana	ukupno pož. holba	Pressburger Emmer	Bind (— pinta)	ukupno pož. holba
2376	3 3/4	95051	1485	5 1/4	95051,00
1381	6 1/2	55259,5	863	13	55258
2826	9	11306,7	1766	20 3/4	11306,5
6584	5	26337,5	4115	7	26337,4
2121	13 3/4	84881,25	1326	8	84880

Interpolirane vrijednosti: ozaljsko vedro = 40 mediae Posonienses
mazana = 3 mediae Posonienses
požunsko vedro = 64 mediae Posonienses
požunska pinta = 2 mediae Posonienses

[41] HKA, Konskription, Fasc. 4, (fol. 4) a. 1579: in villis Brodt et Podzthenye... avenae mensuram octavam de sua agricultura quae sex faciunt cubulum unum... Starine knj. 30, pag. 210, a. 1558 (Ozalj): Isto.

gog izvora iz godine 1735,[42] o čemu je također na drugom mjestu govora.

Čini nam se kao da taj kupljenik ispada iz okvira sustava mjera toga kraja, ali pobliža analiza dokazuje protivno. Kako dalje dokazujemo, po 2 kupljenika čine vagan (ili veliki kupljenik), koji drži 8 osmina. Ako se vrhom mjeri, toj se mjeri po običaju naših krajeva dodaje 1/4, tako da vrhom mjeren vagan te veličine stvarno drži 50 holba. Brodski kupljenik je pak polovica toga vagana i drži 25 holba ili 20,825 l, pa je usko povezan s osnovnom mjerom od 40 holba.

Spomenutu osminu susrećemo u izvorima kasnijeg doba pod imenom »malić«, a pod tim imenom dolazi i danas u mnogim krajevima Like.[43] Malić se javlja i u Hrvatskom primorju (Crikvenica,[44] Novi,[45] Bribir[46]). U Bakru se kvarta dijeli na 8 malića,[47] a toliko i u Novom.[48]

U nekojim krajevima južno od Kupe kvarta se i danas nadovezuje na staru hrvatsku (zagrebačku) mjeru. Akademijin Rječnik zabilježio je npr. da se kvarta u Lici računa sa 50 litara, a to je stari vagan od 16 starih pinta po 3,75 požunske holbe ili 49,98 l.[49] Akademijin Rječnik navodi i to, da malić drži po 3 mazane.

Prema tome:
1 kvarta = 8 malića = 24 mazana = 60 požunskih holba = 49,98 (50) l; 1 malić = 3 mazane = 7,5 požunske holbe = 6,2475 (6,25) l;[50] 1 mazana = 2,5 požunske holbe = 2,0825 (2,0833) l.

U tom slučaju mazana je jednaka 2/3 stare pinte od 3,75 požunske holbe i 3,123753 l.[51]

[42] Acta Dominii Brod (Ozalj) fasc. 3, No 6, a. 1741 (citiramo na drugom mjestu.

[43] Gusić, Dabri (u knjizi »Dabri i susjedna sela Srednjeg Velebita«, Zagreb 1959), pag. 31: Brašno se mjeri u okrugljom drvenom sudu zvanom »malić«, koji hvata 5 kilograma brašna, ili u »polumaićku«, koji hvata samo 3 kg.
B. Fučić zabilježio je da se na području Oštarija i Dabri (Velebit iznad Karlobaga) još i danas upotrebljava malić koji drži 4 do 5 kg brašna.

[44] Acta Paulinorum, Conventus Czrikvenicza, (fasc. 1, No 49/102), a. 1782: Mensura seu quarta, media quarta, malić...

[45] Urbarialia et conscriptiones fasc. 13, a. 1685: popis fiskalnih imanja, pag. 55, Novi: Medius starius cum polovnik et malich dictis.

[46] Sudbeni zapisnik Bribir (Akad. arhiv IV c 67), a. 1759:... soli malić jedan... šenic quarta i malić 6...

[47] Acta Buccarana fasc. 55 (stari 1, No 15): 1 quarta del formento = 8 malich.

[48] Acta Comitatus Zagrabiensis fasc. 4, No 7, a. 1769 (žitni i vinski prihod grada Novi): Quartale est aliquanto minus media Posoniensi metreta et continent octo malich. — Nije razumljivo, jer u pravilu »quarta« drži 8 malića. »Quartale« je manja mjera, 1/2 kvarte, a to bi odgovaralo i oznaci da je manji od 1/2 požunskog vagana.

[49] Mažuranić navodi veličinu kvarte s »nešto manje od 50 l«.

[50] Vlajinac (III sv. str. 561 pod »malić) ocjenjuje veličinu malića sa 6,25, alt. 5 l.

[51] Herkov, Zagrebačka mjera, pag. 221.

Mazana rečene veličine zadržala se prema tome i u novije doba. U Gospiću i njegovoj okolici **kvarta** se i danas dijeli na 8 malića po 5 l.[52]

Uz malić mazana je jaka veza trgovine između Hrvatskog primorja i sjevernih krajeva Hrvatske. Iz godine 1768. potječe podatak iz kojega izlazi da je bakarski bokal jednak staroj mazani, pa se kadšto tako i naziva. Zabilježeno je, naime, ovo: Per 35 boccali formento constituenti staro Veneto No 1, meno boccali 5.[53] Uzmemo li venecijanski star u tadašnjoj veličini od 100 požunskih holba odnosno 83,32 l, izlazi
35 boccali = 1 staro Veneto — 5 boccali, dakle
40 boccali = 1 staro Veneto = 83,32 l, ili
1 boccale = 83,32 : 40 = 2,083 l.

Ovaj bakarski bokal je prema tome jednak našoj mazani iste veličine.

b) **Mazana od 2,5 požunske holbe ili 2,0825 l** je osnovna mjera cijelog sustava mjera na cijelom području između Kupe i Hrvatskog primorja, a kao solna mjera i u krajevima preko Kupe. Mjere koje se nadovezuju na mazanu su ove:

1. **Kupljenik od 12 mazana.** Susrećemo ga u drugoj polovici 17. stoljeća kao vinsku mjeru. To je malo ozaljsko vedro (urna)[54] koje se naziva i cubulus ili kupljenik.[55] Veličina mu je ova: 1 ozaljsko malo vedro (urna, cubulus) = 12 mazana = 30 požunskih holba = 24,99 l.

Veličina mu odgovara 1/2 zagrebačkog cubulusa kojemu smo veličinu ocijenili sa 60 požunskih holba.[56]

Ovaj mali ozaljski kupljenik upotrebljava se i kao žitna mjera u kojem se slučaju vrhom mjeri, a taj vrh uzima se računski sa četvrtinom te mjere. Vrhom mjereni sadrži 15 mazana.

2. **Kupljenik od 14 mazana.** Usporedo s kupljenicima od 12 i 15 mazana javlja se i kupljenik od 14 mazana. I ta mjera javlja se u Ozlju

[52] Malić od 5 litara potječe iz doba uvođenja požunske mjere. Postoji i danas u nekojim krajevima Like, osobito u Gospiću i njegovoj okolici. Prema bilješkama Josipe Mešić-Jogunica:
1 vagan = 1 1/2 kvarte = 3 polućaka = 12 malića = 60 l
1 kvarta = 2 polućaka = 8 malića = 40 l
1 polućak = 4 malića = 20 l
1 malić = 5 l

[53] Acta Buccarana fasc. 38 (stari 4), No 344, a. 1768 (prilog).

[54] Acta Buccarana, Protocollum Corespondentionale Camerae litoralis Croaticae, a. 1713—1720, pag. 37, a. 1715: triginta urnas parvas Ozallienses singulam tenoris duodecim amphorarum Croatice mazanarum.

[55] Visit. canon. 118/I, a. 1674 (Ozalj): in parato vino cubulos 37 minores per mazanas 12.

[56] Herkov, Zagrebačka mjera, pag. 206 i dalje.

[57] Urbarialia et conscriptiones (vraćeni spisi) fasc. 44, No 14. a 1716 (Berlog): id est cubulos No 117, mazanas 5 3/4, qui cubuli in praescripto Dominio kuplenik vocant, constant ex mazanis quatuordecim.
Acta Buccarana fasc. 35, B/8-2, a. 1725 (Ozalj).
Visit. canon 118/I, a. 1672 (Gorica—Ozalj): vini cubulos 200 per mazanas 14.
Archivum Ozalj fasc. 2, a. 1726 (Rationes Paulichianae): Item 1141 vedre a 3 cruciferi la masana, che (ogni vedro di 13 masane, mentre la 14ta aspeta al ostiere...; in tuto orne di 14 masane 3274 mesane 12 1/2.

i okolnim mjestima, posebno u Brlogu.[57] Veličina mu je ova: 1 kupljenik = 14 mazana = 35 požunskih holba = 29,155 l.

U doba uvođenja požunske mjere, taj se kupljenik kadgod povećava na 1/2 požunskog vagana ili 36 holba, kako to na drugom mjestu obrazlažemo.

Po 2 vinska kupljenika po 35 holba čine veliko vedro, o čemu je dalje govra.

U nekim mjestima kupljenik se i kasnije računa sa 14 mazana, ali se mazana povećava na 3 holbe.

3. **Kupljenik od 15 mazana.** Veličina mu je ova:
1 kupljenik = 15 mazana = 31,2375 l.

Ova veličina kupljenika je značajna, jer sadrži ravno 10 starih zagrebačkih pinta (po 3,12375 l), a to je 37,50 požunske holbe, dakle 1/2 izvornog požunskog vagana koji je tek mnogo kasnije uveden na području Hrvatske.

Kupljenik od 15 mazana javlja se na području Ozlja i susjednih mjesta.[58] On ne nestaje u doba uvođenja požunske mjere, nego kasnije. Tako ga npr. nalazimo godine 1739. (Podbrežje i Vivodina).[59]

4. **Kupljenik od 18 mazana.** Taj kupljenik drži 12 zagrebačkih pinta kojima smo veličinu ocijenili s 3,75 požunske holbe. Prema tome: 18 x x 2,5 = 45 holba, a to odgovara 12 x 3,75 = 45 holba ili u današnjoj mjeri 37,485 l.

Veću mjeru čine 2 kupljenika te veličine, a oni su jednaki 1 1/2 zagrebačkog vagana ili vedra od 60 holba.[60]

Na području Karlovca i Ozlja vinsko vedro se iznimno javlja u toj veličini.[61]

Razumije se da se mjera od 18 starih mazana održala i u doba uvođenja požunske mjere. Tada se računa s 15 mazana po 3 holbe, o čemu također govorimo na drugom mjestu.

5. **Kupljenik od 20 mazana.** Godine 1581. u Dubovcu javlja se cubulus castri Dobowecz.

To je vinski kupljenik grada Dubovca. Veličina mu je označena sa 20 mazana.[62] To su stare mazane po 2,0825 l, a kupljenik te veličine

[58] Ozalj, fasc. II, a. 1726.
Visit. canon. 118/I, a. 1674 (Ozalj): per mensuras 15 vini cubulos 200.— Ibid.: vini in paratos cubulos per mazanas 15.
Archivum Ozalj fasc. II, a. 1726.

[59] Ozalj fasc. 59 (Varia — bez oznake), Urbarium boni Podbrežje, a. 1739. — Ibid. za Ozalj i Vivodinu.

[60] Visit. canon. 2/II, a. 1649 (Jamnica): Et cubulus hui in loco est pintarum Zagrabiensium 24. — Visit. canon 52/VIII, pag. 290, a. 1704: polliceum autem Jamniczense aequivalet pintae Zagrabiensi.

[61] Archivum Ozalj fasc. 2, a. 1726 (Rationes Paulichianae): Essendo la mesura o mez'orna a Stative) con la quale l'anno passato se riceva costa la racolta dalle proprie vigne dominali come pure la decima (tiene 9 mazane: una orna intiera poi di quella mesura 18 mezane, sic he 4 mazane piu come l'orna ordinaria a 13 mazane...

[62] Lopašić, Hrvatski urbari, pag. 124, a. 1581: Quilibet cubulus continet mazanas 20 seu pintas huius loci.

drži 41,65 l. To je veći kupljenik uz koji se javlja i manji kupljenik od 10 mazana ili 20,825 l.

Taj manji kupljenik je ne samo dubovačka mjera, nego i mjera župe Mrežnice.[63] Godine 1756. mjera od 10 mazana naziva se »kabal«.[64]

Mjera od 20 mazana je značajna mjera našeg mjernog sustava. U poređenju s požunskom mjerom daje točno 50 požunskih holba, a to je veličina 1/2 venecijanskog stara (kako se ona označuje od druge polovice 18. stoljeća).

Stara hrvatska mjera od 60 holba zadržala se kao feudalna i župna mjera do najnovijeg doba. To vrijedi osobito za krajeve u kojima se narod služi kupljenikom.[65] I on često zadržava svoju staru veličinu.

c) Ovdje se mora spomenuti i činjenica, da se mjere Hrvatskog primorja kadšto vežu i na bečki, odnosno austrijski sustav mjera, a takve se mjere onda prenose i na druge krajeve Hrvatske, osobito oko Karlovca.

Prve pokušaje takva prodiranja bečkih mjera na naše područje predstavlja i usporedba koju nalazimo u Urbaru grada Dubovca što ga je godine 1581. popisao austrijski upravitelj toga grada Ivan Ankereiter. On je tada utvrdio: Quarta vero huius loci vel regionis facit circiter cubulum Vienensem unum cum medio.[66]

»Cubulus Vienensis« je bečko vedro od 40 bečkih »Massa« od 1,4147 l tj. vedro od 56,60 l. Vedro i po te mjere drži 84,90 l, a to je veličina dubovačke kvarte. Kvarta drži 2 kupljenika, pa je kupljenik jednak 42,45 l,[67] a toj veličini odgovaraju 30 bečkih Massa.

To je kupljenik od 20 mazana koji smo naprijed spomenuli, ali je u svrhu preračunanja u bečku mjeru računski povećan (od 41,65 l na 42,48 l).

[63] Visit. canon. 118/I, a. 1672 (arhiđakonat Gorica — župa Dubovec): vini cubulos 10, per mazanas 10. — Ibid. a. 1672 (župa Mrežnica): in parato vini cubulos 34 per mazanas 10. — U istim se izvorima spominje i »cubulus major« a to će biti mjera od 20 mazana.

[64] Visit. canon. 122/V, pag. 5, a. 1756 (Mrežnica): quilibet eorum tenetur kab(lum) 1, qui mazanas 10 contineat.
Po 2 takve mjere čine kupljenik toga kraja.

[65] Acta Comitatus Sever. fasc. 267, No 50, a. 1774 (Possessio Novoselo, Orešje i Podrebar): 1 urna montana = 60 mediae Posonienses.
Kasnije se ta mjera naziva i požunska mjera:
Prot. visit. canon. 18/IX, a. 1911 (Sela kraj Siska): Požunski vagan ima 60 polića. — Polić = pinta Posoniensis.
V. npr. i Acta Jelačićiana (AJAZU) fasc. 26, No 230, a. 1766 (Konščina): Vedro tekuće okičko vu sebe zaderžava pintov okičkeh 12 iliti karlovečkeh mazan 40, požunskeh pintov 30, sadažnjeh 60.
To vedro je veličine 120 holba tj. odgovara veličini dvaju starohrvatskih vedara.
Počam od g. 1733. izvori su puni takvih primjera.

[66] Lopašić, Hrvatski urbari, pag. 128.

[67] Dubovački kupljenik u kasnije doba odgovara karlovačkom kupljeniku od 48 holba. — Visit. canon. 128/XI, pag. 37, a. 1841 (Dubovac): 1/2 kuplenik seu 12 policeos Posonienses.

[68] Acta Comitatus Severinensis fasc. 38, No 38, a. 1785 (Prezid): Teloniator... ad antiquum kuplenik una mazana majus ac alia esset mensura triticum mensurari voluisset...

Takvih primjera ima iz kasnijeg doba više, a ti primjeri dokazuju, da se u nekojim krajevima nametnuta bečka mjera održala.

Primjerice navodimo ovdje slučaj iz Prezida (Čabar). Godine 1785. podignuta je tužba protiv prezidskog maltara, da se pri mjerenju služi kupljenikom koji je za mazanu veći od novog kupljenika (tj. onoga koji se temelji na požunskoj mjeri) i koji prema tome drži 48 holba. Dodavši tome mazanu (po 3 holbe), dobivamo da kupljenik prezidskog maltara drži 51 holbu[68] ili 42,48 l.

Kupljenik od 51 požunske holbe nije nova mjera. Ona se izvodi iz starog kupljenika od 40 požunskih holba, koji vrhom mjeren daje 50 holba (41,65 l). Usporedba s bečkom mjerom traži izvjesni ispravak te veličine, ali se pri tome ipak pazi da se ona može suglasiti i s požunskom mjerom. Tako dolazi do veličine kupljenika od 51 holbe. Naime, ako tu mjeru usporedimo s bečkim mjerama toga doba, naći ćemo da je ona izravno vezana na bečko vedro od 40 Massa po 1,4147 l[69] (točnije u ono doba 1,415 l).[70] To vedro drži dakle 56,588 l (56,60 l), dok 2/3 tog vedra drže 42,45 (42,48) l, što odgovara veličini našeg kupljenika.

Uzgred spomenuvši, ta je mjera vezana i uz naš sustav mjera. Prema saborskom zaključku od g. 1745. domaći se »cubulus« imao računati sa 68 požunskih holba,[71] a 3/4 toga »cubulusa« su jednake 51 holbi, koliko je veličina spomenutog kupljenika.

Kupljenik od 51 holbe jednak je primorskom kablu koji se u 18. stoljeću računa s tom veličinom.

Godine 1767. navodi se u vezi sa solnom trgovinom da se ona kako u Primorju, a tako i u Karlovcu mjeri kablom koji je skoro 1/16 veći od karlovačkog kupljenika.[72] Godine 1773. zagrebačka županija izvješćuje da konjski tovar soli drži dva solna kabla od kojih je svaki veličine od 51 holbe.[73]

---

[69] Geyer, pag. 116. — V. Smrekar, Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, knjiga peta, Zagreb 1905, str. 424 (bečko vedro = 56,59 l).

[70] Vega, Natürliches... Mass—, Gewichts — und Münzsystem, Wien 1803, (Fortsetzung der dritten Tafel). — G. Scherer, Allgemeiner Contorist,... Hamburg 1834, pag. 616. — Rumler, Ubersicht der Masse, Gewichte und Währungen... Wien 1849, pag. 20 itd.

[71] Zaključci hrvatskog sabora V, pag. 103, a. 1745:... statuitur... arridorum vaganus unus pintas Possonienses duplicatas hicce acceptas 17, sive ordinarias 34... recepturus, per totum Regnum infallibiliter observentur... V. i Prot. Congreg. gen. vol. 8, pag. 26.

[72] HKAW, Hung. Salzwesen, Fasc. 19, Rot 420, a. 1767 (Nota den zu Carlstadt und übrigen Theil des Königreichs Croatien pro aerario anliegenden Saltz--Verschleiss betreffend fol. 284: Aus denen Saltz-Niederlagen zu Carlobago und Zengg wird das Saltz allerzeit in gleichen Preiss, nehmlich den so genannte Cabal, welcher den Carlstädter Kuplenik gar um eine Massane oder ein sechzehntheil übersteigt, zu 3 Siebenzehner...

[73] Acta Consilii regii Croatici fasc. 125, No 41, a. 1773: in singulo equo duo kabal mensura sic dicta, singulum a mediis Posoniensibus 51 computando...

2. Kupljenik u doba uvođenja požunskih mjera

I na području krajeva na kojem se upotrebljavao kupljenik uvođenje požunskih mjera utječe na stare mjere. Kako smo već spomenuli, godine 1733. dokinuta je stara zagrebačka pinta koja je dotada bila osnovna kraljevinska mjera, pa je uvedena nova »horvacka pinta« (pinta Croatica) od 4 požunske holbe koja, prema tome, drži ravno 2 požunske pinte.[74] Toj novoj mjeri prilagođena je stara mjera. Pri tom se nastojalo staru mjeru što bolje prilagoditi novoj:

1. Proporcija mazane prema službenoj osnovnoj mjeri (pinti) održana je. Kao što je prije ta proporcija bila 3 : 2, tako je to i sada određeno da mazana drži 2/3 hrvatske pinte, tj. 3 holbe. Veličina joj je prema tome povišena na 3 holbe pa je ona za 1/5 veća od stare mazane.

2. Održana je i dioba kupljenika na mazane, tj. 12, 14, 15 i 16 mazana, koje se sada računaju sa 3 holbe.

3. Stara je mjera u mogućim granicama prilagođena i većoj požunskoj mjeri, tj. požunskom vaganu, a često se pri tome nastojala održati i proporcija prema starom vaganu, koja se u dnevnom životu može lako primijeniti.

Zbog otpora naroda nije ni to bilo lako provesti. U mnogim krajevima narod se i dalje služio starim kupljenikom kojemu se sada veličina izražava u novoj požunskoj mjeri. U drugim se krajevima stara mjera prilagođuje novoj, ali ne svagdje jednako i po istim načelima. Tako dolazi da se nekada opće poznata veličina kupljenika toliko mijenja da se kadšto jedva može utvrditi.

Službena mjera, tj. mjera tržišta je međutim usko vezana s požunskim vaganom. Kao što je dotada kupljenik držao 2/3 starog zagrebačkog vagana, tako mu je sada veličina utvrđena sa 2/3 požunskog vagana.[75]

---

[74] Herkov, Ius mensurarum na području Hrvatske od polovice XVIII stoljeća (Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu XII) 1962, osobito str. 237 i dalje).

[75] Acta Buccarana No 739, a. 1764 (Ozalj): ab uno kuplenik 2/3 metretae Posoniensis efficienti...; Directorium oeconomicum collegii S.J. Zagrabiae, pag. 125, a. 1765: nam 3 kuplenik faciunt 2 modios Posonienses; Ozalj fasc. 22, a. 1766: Gersten 192 10/24 Metzen, machen nach Ozaller Masserey kuplenik 288, mazane 10. — Račun 192 10/24 x 72 = 13.854 holba, odnosno 288 x 48 = 13824 + 10 x 3 = 13,854. Urbarialia et conscriptiones fasc. 7, No 195, a. 1767 (Mrzlopolje): kuplenik est 2/3 Posoniensis metretae; No 199: milii kuplenik 8, facientes metretas Posonienses 5 1/3, avenae kuplenik 4, facientes metretas 2 2/3.
Acta Comitatus Zagrab. fasc. 3 (stari 59), No 1130, 1767 (Stenišnjak): millii kuplenik 80 facientes metretas Posonienses 53 1/3... millii Kuplenik 60, sive metretas Posonienses 40.
Acta oeconomica vol. 13, a. 1781: quod tritico casensi annue proveniant kuplenik, quorum 3 duas metretas constituant... kuplenik No 163 1/2, efferentes metretas Posonienses 109.
Acta Tabulae banalis II, fasc. 8, No 124, a. 1788 (Karlovac): Diese 9408 kuplenik machen 6272 Metzen (Halbfrucht).

Ta naoko jednostavna odredba nailazila je pri provedbi na velike poteškoće. Izvornom požunskom vaganu je veličina dobro poznata, ali se ta veličina kod nas tek kadgod primjenjuje. Taj izvorni vagan drži 75 požunskih holba po 0,833 l, koje također nisu izvorne požunske holbe, pa se kod nas u XVIII. stoljeću često nazivaju **budimske** holbe. Nasuprot tome, kod nas se požunski vagan često računa sa 72 takve holbe, a i sa 64 holbe, u kojem je slučaju jednak požunskom vedru, ali i opet ne izvornom, nego manjem koji je i na području Madžarske poznat.[76]

Tako dolazi da se na području Hrvatske poslije 1733. javljaju ove veličine kupljenika:

a) Kupljenik od 36 požunskih holba ili polovice požunskog vagana od 72 holbe

Kako smo spomenuli, u prekokupskim krajevima požunski vagan često se računa sa 72 holbe. Polovica tog vagana drži, dakle, 36 holba ili 29,988 l.

Razumije se da je pri uvođenju nove mjere ta veličina u prvom redu uzeta u obzir. To je pak bilo moguće u onim krajevima gdje je kupljenik bio približno jednake veličine, a to je 14 starih mazana ili 35 holba. Sada je veličina kupljenika ova:
1 kupljenik = 1/2 metretae Posoniensis = 36 mediae = 29,988 l. Taj se kupljenik javlja npr. na području Vivodine,[77] Mekušje,[78] Mirkopolje ili Mirkovopolje,[79] Dojutrica (danas Dojutrovica).[80]

Kupljenik se sada računa sa 12 novih mazana po 3 holbe. Ta nova mjera je veazna i uz stari cubulus Zagrabiensis. Ona je 3/5 stara zagrebačke mjere (= 60 holba).

Sermage II, S. XVIII, No 49, a. 1790 (Karlovac): de tritico accepit kuplenik 98, mixturae kuplenik 122, id est tritici metretae 65 1/3, mixturae 81 1/3...; No 105, a. 1791: u šenice 20 vaganov, to jest 30 kuplenikov... Acta Flumensia fasc. 4, No 8/2, a. 1796 (Fužine): No 42 mensurae kuplenik, sive metretae (Posonienses) 28...; ...No 190 3/4 mensuris, sic dictis kuplenik glandium, seu metretis Posoniensibus No 127 1/3...

[76] Požunsko vedro od 64 holba po 0,833 l drži 53,30 l, dok izvorno požunsko vedro drži 54,297 l.

[77] Acta Tabulae banalis fasc. 76, No 877, a. 1774 (Vivodina): tritici kuplenik 40, constituentes pintas Posonienses 9... Juris montani kuplenik 238, singulum constituens pintas Posonienses 9.

[78] Acta Comitatus Zagrab. fasc. 28, No 317, a. 1785 (Mekušje): millii kuplenik No 43, ad mensuram Posoniensem reducti metretas 28 2/3 efficientes.

[79] Acta Tabulae districtualis fasc. 57, No 322, a. 1782 (Mirkovopolje ili Mirkopolje): u popisu mjera nalazimo »mensura kuplenik dicta« = media metreta, pa dalje usporedbu: vagana 59 pinti 9, kay na kuplenike zračunato čini napunoma kuplenikov 89 i 12 mazan.

[80] Acta Ozalj fasc. 48, a. 1759 (Possessio Dovtrovica) i. e. Dojutrovica (in districtu Vivodina): De spelta et avena insimul adinventi sunt kuplenik in partibus his usitati ex 12 quippe masanis consistentes...

b) Kupljenik od 42 požunske holbe

U doba uvođenja požunskih mjera javlja se također kupljenik od 14 novih mazana. On se naziva i »ozaljski kupljenik«, a sadržaj mu je ovaj:
1 kupljenik = 14 mazana = 42 holbe = 34,98 l.[81]

Ova mjera je manja od karlovačkog kupljenika toga doba.

Takav kupljenik održao se i u kasnije doba, bilo kao žitna mjera, bilo kao vinska mjera, o čemu je na drugom mjestu više govora. Kupljenik s kojim se mjeri vino, naziva se i vedro (urna), što osobito vrijedi za doba uvođenja požunskih mjera.[82]

c) Kupljenik veličine 45 požunskih holba

U doba uvođenja požunskih mjera prodor novih mjera najbolje uspjeva tamo, gdje se stara mjera može izravno preračunati u novu mjeru. To je slučaj s obzirom na kupljenik od 18 starih mazana po 2,5 požunske holbe. U velikom dijelu općina, gdje se narod služio tom mjerom, ona ostaje nepromijenjena. Mijenja se samo označavanje njezine veličine. Dok se ona prije uspoređivala sa starim zagrebačkim vaganom ili vedrom od 60 holba, tj. njezina veličina bila je označena sa 24 stare zagrebačke pinte, o čemu smo naprijed već govorili, sada se ona uspoređuje s požunskom mjerom. Određuje se, da se dijeli na 15 mazana po 3 holbe, tj. 45 požunskih holba. Njezina veličina ostala je, dakle, nepromijenjena.

---

[81] Archivum Ozalj fasc. 49, a. 1766: mensurae Carlostadiensis kuplenik viginti, Ozaliensis mensurae circiter 23... in toto kuplenik 56 mensurae Carlostadiensis, mensurae Ozaliensis efficientes kuplenik circ. 64. Mensurae Carlostadiensis kuplenik 11, Ozaliensis mensurae efficientes 12, mazanas 10.
Račun: 1) 20 x 16 = 320, a to odgovara po prilici 23 x 14 = 322
2) 56 x 16 = 896, a to odgovara 64 x 14 = 896
3) 11 x 16 = 176, a to odgovara po prilici 12 x 14 = 168 + 10 = 178
Pa dalje:

mensurae kuplenik Carlostadiensis		mazana ukupno	Ozaliensis kuplenik	mensurae mazanae		ukupno mazana
19	=	304	21	10	=	304
22	=	352	25	2	=	352
12	=	192	13	10	=	192
46	=	736	52	8	=	736

Ibid. fasc. 9, No 5, a. 1779 (Vivodina): zwangiz Eimmer Wein, jeder a 14 Karlstädter Maass...

[82] Acta Urbarialia Comit. Severin. fasc. 1 (256), No 4, a. 1776, Urbarijalni popis feuda Brlog (Veliki Vrh, Veliki Brlog i Bratovanci): Praestat montanam urnam 1, facientem medias 42. In conscriptione sunt Posonienses urnae 1, mediae 13, i toto mediae 77 ergo mediae 35 plus. Montanisticas urnas 2, mazanas 3 1/2, in toto mazanas 31 1/2, sive medias 44 1/3.
Godine 1716. u Brlogu se spominje vedro od 14 mazana tj. stara hrvatska mjera (svaka mazana drži po 3 holbe). Urbarialia et conscriptiones (vraćeni spisi) fasc. 44, No 17, a. 1716. i 1718.

Ta se mjera javlja na području Velike Gorice,[83] Martinske vesi,[84] Narta,[85] itd.

Događa se, da se u toku vremena u cilju većeg zbliženja s novim mjerama kupljenik od 45 holba počinje računati sa 16 mazana, tj. 48 holba, a to je veličina 2/3 požunskog vagana po 72 holbe.[86]

d) Kupljenik veličine 2/3 požunskog vagana (po 72 holbe)

1. Žitni kupljenik. Na području Vojne krajine i na području Hrvatskog primorja pa sve do Kupe najčešće se pojavljuje kupljenik veličine 2/3 požunskog vagana koji se tamo računa sa 72 holbe. Taj se kupljenik dijeli na 16 mazana, pa je mnogo veći od starog kupljenika od 16 starih mazana. Taj kupljenik susrećemo najčešće pod nazivom »karlovački kupljenik«. Veličina mu je ova:
1 karlovački kupljenik = 16 mazana = 48 požunskih holba = 39,984 l.
Evo nekoliko primjera te mjere koje nam pružaju naši izvori: Godine 1768. utvrđena su podavanja bosiljevačkom župniku i tom je zgodom izričito određeno:[87]

Observato et pro notitia adnotato, quod kuplenik in partibus illis usitatus, constans ex 48 mediis Posoniensibus, constituat duas tretias metretae Posoniensis, et mazana constat ex tribus mediis Posoniensibus ...

Godine 1770. utvrđuje se lukno Novigrada na Dobri uz odredbu, da kupljenik te župe odgovara veličini 2/3 požunskog vagana,[88] a godine 1815. doslovno se određuje da su luknarske mjere te župe:[89]

[83] Visit. canon. 16/VII, pag. 28, a. 1802 (Velika Gorica): In matre Kyss-Goricza a domibus 40 millii mensuras saponisticas 184, aequivalentes metretis Posoniensibus 115. — Iz drugih izvora saznajemo da je ta mensura saponistica — kupljenik. Račun: 115 x 72 = 828, i također 184 x 45 = 828.

[84] Visit. canon. 114/III, pag. 56, a. 1779 (Martinska Ves): Sapones parochiani ... ad mensuram non Posoniensem, sed ad antiquam Savariensem, continentem duo kuplenik seu modium Posoniensem unum et quartam unam praestant.
Račun:
2 kuplenika = 72 + 18 = 90 mediae Posonienses
1 kuplenik = 45 mediae Posonienses
NAZ Conscriptiones proventuum parochialium (Martinska Ves 1817): kupnenik 8, efficientes metretas 5. — Račun: 72 x 8 = 360 i 8 x 45 = 360.
Ibid.: kuplenik 51, qui ad metretas Posonienses reducti efficiunt metretas 31 14/16. — Račun: 31 x 72 = 2232 + 63 = 2295, i istodobno 51 x 45 = = 2295.
Pa: kuplenik 6, efficientes metretas 3 12/16. — Račun: 3 x 72 = 216 + + 54 = 270 : 6 = 45.

[85] Prot. visit. canon. 62/XVIII, pag. 103, a. 1771 (Nart): et millii modios 2, idque mensurae Sisciensis, cuius modii 5 faciunt Posonienses modios 3.
U ostalim izvorima: modius = kupljenik
Račun: 45 x 5 = 225, pa : 75 x 3 = 225.

[86] Npr. Acta Comitatus Zagrab. fasc. 79, No 1021, a. 1799 (Paraduš — Jamnica): ad vaganum saponisticum, qui capit policeos Posonienses 48, quartale eidem policeos 12.

[87] Commissionalia (AH) fasc. 16, No 44, a. 1768.

[88] Acta Tabulae districtualis fasc. 32, No 154, a. 1770.

[89] Conscriptiones proventuum parochiae Novigradensis, a. 1815.

1. kuplenik, quod 24 policeos mensurae Posoniensis habet
2. mazana, quae 1 1/2 policeum mensurae Posoniensis habet.

Za tu veličinu kupljenika je vrlo poučan izvještaj koji se tiče mjere mjesta Jamnica, a potječe iz godine 1796. Tada je izvješteno: — producta est in medium sessionis magistratualis (oppidi Szamobor) antiqua a memoria videlicet sexaginta, et ultra annos aetatis computantium civium in oppido eodem vigens mensura, nunc etiam sztara stertinka, seu chetertinka, id est una quarta veteris metretae appellata, cujus tres mentionatae quartae modernam metretam Posoniensem efficiunt, seu medias Budenses 72. Consequenter antiquae legis quarta seu questionata mensura saponistica Szamoboriensis, juxta et Jamniczensis, prout in libro visitae Archidiaconalis Jamniczensis de anno 1704to et 1740mo legitur, capit policeos Croaticos 12 seu medias Budenses 24, aut medium kuplenik, cujus tres medietates constitunt hoc seculo benigne praescriptam metretam Posoniensem, alias vero in omnibus Colapianis et Transcolapianis usque ad limites Turciae et Maris Adriatici littora vigentem in conventionibus, non tamen in expeditionibus, mensuram kuplenik dictam.[90]

Iz kasnijih vizitacija razabire se da kupljenik drži 12 požunskih pinta ili 48 požunskih polića.[91]

Prije se mjerilo na zagrebačke pinte, pa je prema tome kupljenik bio nešto manji, tj. držao ze 24 hrvatskih polića (po 1 7/8 holbe) ili 45 polića[92] kako je to već spomenuto.

Vrijedne podatke o veličini kupljenika i o njegovu odnosu prema starom i požunskom vaganu daje nam jedan izvor iz arhiva obitelji Sermage iz godine 1768.[93] Tu se doslovce navodi:
1. Vagana stare mjere velikog verhov šest vu dobru žitu čine vagana takog jednog
2. Druge fele žitka verhov pet i holbe požunske 7 čine vagana prez verha velikog jednog
3. Vagan stare mere veliki prez verha ima požunskih poličev 52 iliti holbe 104
4. Žitek, kada se prodaje i na kuplenik meri kakvoga sami kupci nasipati navadni jesu, i z-svojem načinom iz višega vu kuplenik pretresajući hitati, za onda kuplenika dva i holbe No 6 čini požunske velike stare mere prez verha vagana jednoga
5. Od druge fele žitka verhov 4 čine vagana požunskog takaj jednog
6. Vu merenju na kuplenik prodanog žitka onem načinom, kak sub quarto postavljeno je, iz kuplenikov trih i holbin šest doidu požunskih vaganov dva.

Iz prednjeg izvora zaključujemo:
1. Vagan stare mjere razom mjeren drži 104 holbe ili 86,632 l. To je stari zagrebački ili hrvatski vagan u dvostrukoj veličini, tj. on drži 28

[90] Acta Comitatus Zagrab. fasc. 68, No 229, a. 1796.

[91] Cit. Acta fasc. 74, No 77, a. 1797.

[92] Visit Canon. 2/II, a. 1649.

[93] Acta Sermagiana S VII, No 68, a. 1768.

starih pinta po 3,75 požunske holbe. To je točno 105 holba, ali je taj broj u doba uvođenja požunskih mjera smanjen na 104 holba (tj. stari zagrebački vagan računa se zaokruženo sa 52 holbe).
2. Odredbe o vrhom mjerenom vaganu (tač. 1 i 2) su računske prirode i predstavljaju samo prosjek veličine vrha koji se upotrebljava u obračunima.
3. Po 3 kupljenika i 6 holba čine 2 požunska vagana tj. 150 — 6 = 144 holba a to su 3 kupljenika, odnosno 1 kupljenik drži 48 holba.
4. Po 2 kupljenika i 6 (zapravo 8) holba su veličine starog vagana, dakle 104 — 6 (8) = 98 (96) holba, a 1 kupljenik 49 (ili 48).

Ovaj primjer jasno pokazuje da mjerenje starim mjerama nije bilo nimalo jednostavno ,i da je pružalo uvijek prilike da prodavač prevari kupca ili da se seljaku nametne veći teret od propisanog, što sačuvani izvori obilno dokazuju.

Godine 1820. je za mjeru na području Jastrebarskog zabilježeno: — dva falata zemlje ... od kojeh vendar vsako leto dva kuplenika, iliti četrdeset osam poličev požunske mere žita ... davati zavezali jesu ..., pa na drugom mjestu: jedan kuplenik iliti dvadeset i četiri poličev požunske mjere.[94]

Za područje Dubovca je godine 1841. zabilježeno: 1/2 kuplenik seu 12 polliceos Posonienses.

Kupljenik veličine 48 holba javlja se na spomenutom području pa dalje sve do Save, a kao solna mjera i u prekokupskim krajevima.

Evo nekoliko primjera naših izvora:

Fužine,[94a] Grdun,[95] Jamnica,[96] Jasenovac,[97] Kamanje,[98] Lipnik,[99] Martinska ves,[100] Mrzlopolje,[101] Nart (Okunšćak),[102] Novigrad,[103] Okić (Sv. Martin i sv. Marija,[104] Plešivica (sv. Juraj),[105] Preloščica (Topolovac),[106] Sisak[107] i cijela župa Sisak,[108] (Odra, Žabno, Staro Pračno, Stre-

[94] Prot. Visit. canon. 127/X, pag. 510; 128/XI, pag. 341.

[94a] Acta Flumensia (AH) fasc. 3, No 8, a. 1796 (Fužine): No 42 mensurae Kuplenik, sive metretae Posoniense 28 ...; in No 190 3/4 mensuris, sic dictis glandium, seu metretis Posoniensibus No 127 1/3.

[95] Acta Tabulae banalis fasc. 76, No 877, a. 1774 (Grdun): Tritici kuplenik, constituentes pintas 12 ...

[96] Acta Comit. Zagrab. fasc. 68, No 229, a. 1796 (Jamnica).
Ibid. fasc. 74, No 77, a. 1788 (Jamnica): et quidem ad mensuram antiquam 12 pintas Posonienses capientem, kuplenik dictam.

[97] Visit. canon. 114/III, pag. 86, a. 1779 (Jasenovac): De saponibus a singula domo possessionata ... habet mensurae saponisticae tritici mensuram unam seu kuplenik Carlostadiensem unum ...

[98] Conscriptiones proventuum: parochia Kamanje, a. 1815: Parochus titulo saponum ... 16 mazanas seu 1 kuplenik, i. e. 24 polliceos ...
Dalje: 452 mazane = 28 kupljenik, 4 mazane = 18 metretae, 30 policei
Tj. 1 kupljenik = 16 mazana = 24 polića = 48 holba
1 metreta (Posoniensis) = 24 mazana = 72 holbe
1 mazana = 1 1/2 polića ili 3 holbe

[99] Conscriptiones proventuum: parochia Lipnik, a. 1822: Id est tritici kuplenik 33, mazanas 13, ad mensuram Posoniensem reducti efficiunt metretas 22, policeos 19. —
Kupljenik = 48 holba; mazana = 3 holbe, ili 1 1/2 polića, a požunski vagan = 72 holbe.

[100] Conscriptiones proventuum: parochia Martinska ves, a. 1815: kuplenik 75, seu metretas Posonienses 50.

[101] Urbarialia et conscriptiones fasc. 7, No 185, a. 1767 (Mrzlopolje): kuplenik est 2/3 Posoniensis metretae; ibid. No 99: millii kuplenik 8 facientes metretas Posonienses 5 1/3 ... Avenae kuplenik 4, facientes metretas 2 2/3 ...

[102] Conscriptiones proventuum: parochia Narthensis, a. 1815: 1 metreta = 1 1/2 metretae Posonienses ... Subditi ex Okunschak, ... in kuplenik, tria kuplenik faciunt duas metretas Posonienses.
Visit. canon. fasc. 4, a. 1820 (Nart): quod haec species mensurae kuplenik compellatae, secundum quam suprafati subditi sapones praestant, tres kuplenik faciant duas metretas Posonienses, adeoque hi 320 kuplenik faciunt Posonienses metretas 213, polliceos 12.
Račun: 213 x 72 = 15.336 + 24 = 15.360 : 320 = 48
Isto vrijedi za mjesta: Okunšćak, Struga, Čista Mlaka, Trstenik, Sviblje, Otok, Bukevje, Zablatje, Strmec i Rugvica.

[103] Acta Buccarana No 739 a. 1764 (Novigrad): Ab uno kuplenik 2/3 metretae Posoniensis efficienti.

[104] Fundationalia parochiae S. Martini sub Okich conscripta anno 1794 (Kaptolski arhiv II): Pinta Okichensis habet mazanas 2, 1 mazana habet Posoniensem policeum 1 1/2. Ergo pinta Okichensis habet Posonienses policeos 3.
Visit. canon 146/II, pag. 75, a. 1779 (sv. Marija pod Okićem): 1 policeus Croaticus = 1/48 metretae antiquae mensurae = 1/24 kuplenik Carlostadiensis. — Pa: ad mensuram antiquam quae kuplenik Carlostadienses 2 complectit, policeos vero Croaticos 48.
Conscriptiones proventuum: parochia B. V. M. sub Okich, a. 1815: Mediae vero 2 constituant pintam unam, seu Croaticam in Comitatu Zagrabiensi usitatum policem unum, hic vero medias 2.
Visit. canon. 146/II, pag. 75, a. 1779.

[105] Visit. canon. 127/X, pag. 474, a. 1821 (Plešivica sv. Juraj): Metreta antiqua ad quam dominus parochus sapones frumenti olim colligebat, capiebat duo kuplenik seu quadraginta octo polliceos Posonienses, hinc una antiqua metreta aequivalet uni metretae duodecim polliceis mensurae Posoniensis.

[106] Visit. canon. 16/VII, pag. 76, a. 1802 (Preloščica): in filiala Topolovecz ... 24 kuplenik (millii) aequivalentes metretis Posoniensibus 16.

[107] Prot. visit. canon. 12/III, pag. 209, a. 1733 (Sisak): millii majoris mensurae modios 100 ... millii kuplenik.
Visit. canon. 16/VII, pag. 4, a. 1802: metretae saponisticae kuplenik dictae universim 78, aequivalentes metret. Poson. 52.

[108] Conscriptiones proventuum: parochia Szisciensis, a. 1817.

lečko, Galdovo, Bok, Caprag itd.), Stenišnjak,[109] Šipak[110] (Gorica), Velika Gorica (Drenčina),[111] Vivodina.[112]

Tako i u Mrkoplju (negda: Mirkovo polje).[113]

U drugoj polovici 18. stoljeća za kupljenik od 48 holba sve više prevladava naziv »karlovački kupljenik«. Kupljenik te veličine je narodna mjera ne samo na području Karlovca,[114] nego i na području Ozlja i susjednih općina. Nekadašnji ozaljski kupljenik ostaje samo lokalna mjera, dok ga inače zamjenjuje karlovački kupljenik koji je sada »službena« mjera.[115]

---

[109] Acta Comitatus Zagrab. fasc. 3, No 1130, a. 1767 (Stenišnjak): millii kupnenik 80, facientes metretas posonienses 53 1/3,... 60 kupnenik sive metretae Posonienses 40.
Urbarialia et conscriptiones (vraćeni spisi) fasc. 140, No 11, a. 1778 (Stenišnjak): 1 metreta Posoniensis = 72 mediae.

[110] Conscriptiones proventuum: Parochia in Šipak (Gorica), a. 1815: 1 kuplenik = 1 cubulus, pa: 120 cubuli faciunt metretas Posonienses 80.
Berichte: Agramer Dioeces vol. 4, pag. 331, a. 1785: saponum millii kuplenik 77, seu metretas Posonienses 51 1/3.
Prot. Visit. canon. 118/3, pag. 3, a. 1668; 120/III, pag. 245, a. 1704; 121/IV, pag. 225, a. 1741 itd.

[111] Prot. Visit. canon. 16/VII, pag. 28, a. 1802 (Velika Gorica — Drenčina): millii mensuras saponisticas, kuplenik dictas 68, aequivalentes metretis Posoniensibus 45 1/3.

[112] Commissionalia, Prot. vol. 11, Vivodina, a. 1756: unum autem kuplenik (frumenti) pintas hujates Posonienses constituit 12, mazanae vero 4 consituunt pintas 3.

[113] Acta Tabulae distirctualis, fasc. 57, No 322, a. 1782 (Mirkovo polje): vagana 59, pinti 30, kaj na kuplenike zračunato čini napunoma kuplenikov 89 i 12 mazana.
Račun: 59 x 72 = 4248 + 60 holba = 4308 holba, a to je jednako: 89 x 48 = 4272 + 36 = 4308 holba

[114] AH Ozalj II, Entwurf, 30. X. 1772:

	Kuplenik	Bind	požunskih holba	Pressburger Metzen	Bind	požunskih holba
Waitzen	33	15,5	1615	22	15,5	1615
Hiers	8	5,5	395	5	17,5	395
Haaber	60	7,5	2895	40	7,5	2895

Primjer je značajan s obzirom na činjenicu da se požunske pinte izravno preračunavaju u kuplenike. Kuplenik se računa sa 24 pinta ili 48 holba, kako je to gore navedeno.
Tabula banalis II fasc. 8, No 124, a. 1788 (Karlovac): Diese 9408 kuplenik machen 6272 Metzen.

[115] Acta dominii Ozalj fasc. 22, a. 1766: Gersten 192 10/24 Metzen, machen nach Ozayller Masserey kuplenik 288, mazane 10... in Pressburger Metzen 127 1/6, machen Ozayller kuplenik 190, mazane 12... Gersten 27 Pressburger Metzen machen Ozayller kuplenik 40, mazane 12... Flachs-Samen... Pressburger Metzen 2, machen kuplenik 3... Pressburger Metzen 1 machen kuplenik 1, mazane 8... — Kuplenik je ovdje 48 holba, mazana 3 holbe, a požunski vagan 72 holbe.

Kupljenik od 48 holba susrećemo iznimno i pod nazivom »metreta«.[116] To je zapravo metreta parva ili mali vagan.

Karlovački kupljenik od 48 holba održao se vrlo dugo. Tako se u jednom poluslužbenom popisu mjera od godine 1843. navodi da karlovački kupljenik drži 48 holba (mediae Posonienses) ili 2016,890139 pariškog kubičnog cola, a to je 39,984 l (u pariškoj mjeri 40,00264 l).[117]

Na području mnogih općina oko Karlovca, narod se još sjeća kupljenika od 40 l. Tako prema sjećanju župljana u Vukmaniću kraj Karlovca uz vagan od 60 l negda se upotrebljavao i kupljenik veličine 40 l.[118]

U vezi s kupljenikom te veličine moramo spomenuti i kupljenik koji se javlja na području komorskih dobara u prvo doba uvođenja požunskih mjera.

Radi se o službenom mjerenju i uspoređivanju mjera na području rečenih dobara od godine 1735. (odnosno 1741).[119] Mjerenje je izvršeno u Brodu, a na osnovu nađenih proporcija imali su se obavljati obračuni vina i žita. Čini nam se da je to mjerenje uspjelo, jer se pronađeni rezultati dobro uklapaju u tadanji sustav mjera.

Osnov mjerenja čine venecijanski star (= 83,33 l) i ozaljski kupljenik, a pronađene proporcije su ove:

a) 1 riječki star = 1/2 venecijanskog stara = 41,66 l
b) 110 ozaljskih kupljenika = 100 riječka stara = 4166 l
   1 ozaljski kupljenik = 37,878 l
c) 103 1/8 karlovačkog kupljenika = 110 ozaljskih kupljenika = 4166 l
   1 karlovački kupljenik = 40,40 l
d) 200 brodskih kupljenika = 110 ozaljskih kupljenika = 4166 l
   1 brodski kupljenik = 20,83 l

Ovdje imamo 3 kupljenika različite veličine, ali saznajemo i veličinu njihovih manjih dijelova = mazana ili bokala, kako se oni u tom slučaju nazivaju:

1 ozaljski kupljenik = 15 karlovačkih bokala = 37,878 l
1 karlovački bokal = 2,5252 l

Karlovački kupljenik drži 16 takvih bokala, dakle kao gore 40,40 l
Brodski kupljenik je izmjeren s 8 1/2 karlovačkog bokala (2,5252 x x 8,25 = 20,8328 l), a drži 12 brodskih bokala. Prema tome 1 brodski bokal = 1,7366 l

Ujedno je brodski kupljenik 1/4 venecijanskog stara, ali uz to odgovara veličini 10 starohrvatskih mazana od 1 1/2 zagrebačkog polića.

---

[116] Acta Comitatus Severinensis 4/258, a. 1783 (Trg): pinta Croatica naziva se »mensura antiqua« i drži 4 holbe. Tu nalazimo račun, da 111 »mensurae antiquae« odgovaraju 9 metretae i 3 pintae Posonienses. Ta metreta drži 48 holba tj. ukupno 432, a k tome treba pribrojiti 3 x 4 holba ili ukupno 444 holbe, a to odgovara 111 x 4 holba = 444 holba.

[117] Vademecum pag. 33.

[118] Saopćenje župnika u Vukmaniću g. 1960.

[119] Acta dominii Brod (Ozalj) fasc. 3, No 6, a. 1741 (Reductio liquidae mensurae Ozaliensis et Brodensis antiquae de 19a 8bris 1741. O tom mjerenju govorimo još na drugom mjestu.

Potvrdu rečene veličine brodskog kupljenika daju nam i izvori iz godine 1759, ali i iz kasnijeg doba.

Godine 1778. utvrđeno je npr.:
1 metreta Posoniensis = 3 modii parvae mensurae (Brodensis)[120] a to je 62,49 l.
1 modius parvae mensurae = 20,83 l

U izvorima nalazimo i potvrdu veličine brodske mazane. Ona se naime utvrđuje sa dvanaestinom kupljenika,[121] dakle sa 1,7366 l.

2. Vinski kupljenik. Iz drugih izvora izlazi, da je kupljenik te veličine, kako žitna,[122] a tako i vinska mjera.[123] Odličan podatak o tom nalazimo u sudbenim spisima koji se odnose na Novigrad na Dobri, a potječu iz godine 1771. Tu je utvrđeno: »Mensura vero tam aridorum quam liquidorum in dominio Novigrad per kuplenik et mazana compellari, usuarique solita, ad mensuram Posoniensem ita reducta et ubique intellecta, ut kuplenik sive aridae sive liquidae rei polliceos Croaticos 24, totidem pintae Posonienses contineat, mazana autem polliceum Croaticum unum et medium sive medias Posonienses 3 comprehendat, adeoque 3 kuplenik vini, vel frumenti cubulos Posonienses aut metretas similiter duas efferat.«[124]

Vinski kupljenik od 48 holba također se javlja na području mnogih općina. Tako primjerice: Kupčina,[124] Vrhovac,[125] Novigrad-Netretić,[126]

[120] Acta Comitatus Severinensis fasc. 54, No 73, a. 1778 (Brod): a terrenis sive sessionibus integris 30... a quolibet terreno integro 1 modium tritici, et 2 modios milii parvae mensurae antiquae... de tritico metretas Posonienses 10, de milio metretas Posonienses 20. Isto fasc. 54, No 104.

[121] Acta Buccarana fasc. 56, a. 1741 (Brod): 1 kupljenik = 12 mazane.

[122] Visit. canon. 122/V, pag. 16, a. 1756 (Hrnetić): De vino habet Carlostadiensis kuplenik No 10.

[123] Processus Capituli Zagrabiensis contra Franciscum de Zajezda et Catharinam Keglevich de Busin a. 1769 (Arhiv grada Zagreba): Kuplenik tritici Carlostadiensis: 16 mazanae.

[124] AH Acta Tabulae districtualis fasc. 32, No 156, a. 1771.

[124a] Acta Comitatus Zagrab. fasc. 186, No 6, a. 1771 (Kupčina): vini kuplenik 70, facientes mensurae Posoniensis a pintis 16 computando cubulos 52 1/2. Račun: cubulus Posoniensis = 64 mediae; 52,5 cubuli = 3360 mediae: 70 = 48 mediae.

[125] Acta politica generalia (NAZ) fasc. 46, No 12, a. 1805: Juris montani kuplenik 269. Kuplenik uno pintas 24, mazana autem mediae Posonienses 3 complectente, ad mensuram Posoniensem reducta constituunt urnas Posonienses 201 3/4.

[126] Acta Comitatus Severinensis fasc. 50, No 122, a. 1785 (Novigrad): a vini kuplenik 2 1/2 facientes pintas Posonienses 60.
Ibid. fasc. 15, No 86, a. 1782 (Novigrad): vini kuplenik 5 sive cubulis Posoniensibus 3 et mediis 48. — Račun glasi: 64 x 3 = 192 + 48 = 240 : 5 = = 48.

Krašić,[127] Vučak,[128] Grdun,[129] Ribnik,[130] Pribić,[131] Zorkovec i Jaškovo[132] itd.

3. Mjera od 2 kupljenika. Po 2 kupljenika čine veću mjeru: 2 vinska kupljenika čine veliko vedro, a po 2 žitna kupljenika čine vagan. U požunskoj mjeri i veliko vedro kao i vagan drže po 96 požunskih holba ili 32 mazane.

To vedro naziva se »urna mensurae Carlostadiensis« ali i »urna majoris mensurae«, »vedro karlovačke mere«.[133]

Za karlovačko vedro od 32 mezane imamo dosta potvrda s područja karlovačkog kotara.

[127] Visit. canon. 125/VII, pag. 356; a. 1802: 18 kuplenik vini seu urnae Posonienses 13 2/4. — Račun: 13,5 x 64 = 864 : 18 = 48.

[128] Acta Comitatus Zagrab. fasc. 45, No 2711; a. 1789 (Karlovac): a 9 colonicalibus domibus in Vuchak percipit singulativas medias Posonienses musti insimul efferentes urnas Posonienses 3 3/8.

[129] Acta Tabulae banalis fasc. 76, No 877, a. 1774 (Grdun): juris montani kuplenik 2, singulum constitueres pintas Posonienses 12. — Pinta Posoniensis = 4 holbe.

[130] Archivum Ribnik fasc. 1, pag. 77, a. 1842: unum kuplenik vini seu 48 mediae vini...; ...quod annis 1790. usque ad 1798. in peripheria haec mensura fuerit kuplenik, quae 48 medias Posonienses complectitur
Ibid. fasc. 1, Conscriptio dominü Ribnik, a. 1840: juris montani... 29 kuplenik 4 3/4 pintas (a 4 medias) seu 22 urnas 3 medias.
Račun: 29 x 48 + 19 = 1411, odnosno 22 x 64 + 3 = 1411.

[131] Übergabe... des Kreuzter g. kath. Bisthums anlässlich der Ernennung des Bischofs Georg Smičiklas vom. J. 1858. (Arhiv. b. Odjela za bogoštovlje i nastavu, danas u AH), Verzeichniss der Bergholden des Gutes Pribić: Eine mazana hält drei Halbe, ein Kuplenik 16 Mazane oder 48 Halbe.

[132] Josipović fasc. 33, a. 1804: vini kuplenik 26, policei 19 1/2... ac ejusdem kuplenik 193, efferentes Posonienses urnas 164, policeos 27 1/2. Tj. ukupno 219 kupljenika po 48 holba daje 10512 i k tome 19 1/2 polića ili 39 holba = 10.551 holba, a s druge strane 164 požunskih vedara po 64 holba = 10.496 i k tome 27,5 polića ili 55 holba daje ukupno 10551 holba.

[133] Acta Comitatus Zagrab. fasc. 123, No 126, a. 1792 (Pribić): vini boni mensurae abolitae Carolstadiensis urnas 40, singulam urnam a pintis 96 computando, seu mensurae Posoniensis urnae 60. Ovdje pinta = mazana.
Ali:

Ibid. fasc. 180, No 1878, a. 1764 (Kostel):... cubulo montanistico... a pintis 2 sive medias Posonienses veras 6 contineret, aut dicto cubulo majori Carlostadiensi reputato mazanas 32 sive medias Posonienses 96 continente...

Ozalj fasc. 23, a. 1788 (Kostel i Lović): mensurae Carlostadiensis urnis 133, singulam urnam computando a mazanis 32, seu mediis Budensibus 96, quae urnae reductae ad mensuram Posoniensem efferunt urnas 199, pintas 6... pintae majores 15, seu urna posoniensis 1/2 pintae 7... Potonje je približni račun, jer 15 mazana drži 45 holba, a požunsko vedro 32, dodavši mu 7 pinta ili 14 holba, čini 46 holba, tj. za 1 holbu više.

Primjerice navodimo Vivodinu,[134] Kostel,[135] Mrežnicu,[136] Dubovac,[137] Zorkovac (Trg),[138] Švarča,[139] Pribić[140] itd.

Vedro te veličine poznato je i na području Karlovačke i Banske krajine. Na području Petrinje zove se »vedro petrinjske mjere« (urna mensurae Petriniensis), a i ta mjera veže se na starohrvatsku mjeru, odnosno na rektificiranu hrvatsku pintu od 6 požunskih holba.[141]

Karlovačko vedro je u toku druge polovice 18. stoljeća zabranjeno, ali se ipak u župničkim mjerama održalo do prvih decenija 20. stoljeća. Već u 18. stoljeću ta se mjera naziva »dokinutom mjerom«.[142]

Karlovačko vedro velike mjere ostaje kroz stoljeća nepromijenjeno i drži 32 mazane, ali to ne znači da je ostalo i po veličini jednako.

Kako smo već naveli, mazana stare mjere drži 1 1/2 starohrvatskog polića ili 3/4 starohrvatske pinte. Ta pinta ima 3,75 požunske holbe (alt. 3,8125), pa 32 mazane odgovaraju veličini 90 (odnosno 91,50) požunskih holba,[143] a to je 1 1/2 starohrvatskog cubulusa, u današnjoj mjeri 74,97 (odnosno 76,22) l.

Tek kada je hrvatska pinta povećana na 4 holbe, mazana je povećana na 3 holbe, pa je i veliko karlovačko vedro povećano, i to na 96 požunskih holba ili 1 1/2 požunskog vedra po 64 holba.

---

[134] Acta Capituli saec. XVIII, fasc. 8, No 103, a. 1731 (Vivodina): de vino ... Carlostadiensis mensurae urnam per 32 mazanas computandae urnae 8 ...; Acta Comitatus Zagrab. fasc. 173, No 1092, a. 1743: singulam urnam a 32 mazanis computando ...

[135] Acta Comitatus Zagrab. fasc. 180, a. 1764 (Kostel): cubulo montanistico ... a pintis 16, quarum singula mazanas 2 sive medias Posonienses veras 6 contineret, aut ut in his partibus usuaverit dicto cubulo pro majori Carlostadiensi reputato mazanas 32 sive medias Posonienses 96 continente ...

[136] Acta Tabulae banalis fasc. 25, No 201, a. 1753: In Mresnicza ... efficeret mensurae Carlostadiensis (urnam 32 mazanis computando) urnas 100.

[137] Acta Tabulae districtualis fasc. 14, No 92, a. 1757 (Dubovac): Cubulus Carlostadiensis habet mezanas 32.

[138] Acta Conventus Paulinorum Szveticzensis fasc. 12, No 39 (256—257), a. 1757/9: sigulam urnam Carlostadiensem 32 mazanas continentem ... Ta »urna« naziva se »majoris mensurae«.

[139] KA, Croatica fasc. 47. (1742) (Karlovac—Švarča): 1 Emmer halt 32 Mass ... Haus-Waizen Coplenik (2 Coplenik seyend so vill, als 1 Emmer zu 32 M(assane).
Ozalj fasc. 56, Judicia montanistica, a. 1801 ... de anno ... in 2 kuplenik seu 32 mazanis praestat.

[140] Visit canon. 128/XI, pag. 29, a. 1842 (Pribić): 1 kuplenik seu 3/4 urnae Posoniensis.

[141] Acta Congregationalia fasc. 35, No 16, a. 1753/4 (Petrinja): Vini pinta continent 3 polliceos mensurae Regni, urna vero pintarum 16 mensurae Petriniensis ...

[142] Acta Comit. Zagrab. fasc. 199, No 126, a. 1792 (Pribić): vini boni mensurae abolitae Carlostadiensis urnas 40, singulam urnam a pintis 96 computando seu mensurae Posoniensis urnas 60.

[143] Acta Capituli saeculi XVIII fasc. 8, No 103, a. 1731 (Vivodina): de vino ... Carlostadiensis mensurae urnam per 32 mazanas computandae urnae 8 ...

Mjera od 2 kupljenika ili 96 holba nije međutim samo vinska mjera. Ona se javlja i kao žitna i solna mjera.[144] Osobito dolazi kao zobna mjera.[145]

Uz veliko karlovačko vedro od 96 holba ili 2 kupljenika po 48 holba u izvorima javlja se još jedno veliko karlovačko vedro. Radi se o vedru koje drži 4 stara kupljenika po 14 mazana. Stara mazana drži 2,5 holbe ili 2,0825 l, a kupljenik od 14 takvih holba čini 35 holba ili 29,155 l. Vedro od 4 takva kupljenika drži pak 140 holba ili 116,92 l.

Podatke o takvu vedru nalazimo u jednom izvoru od godine 1744, koji se zapravo odnosi na godinu 1716, dakle na vrijeme prije uvođenja požunskih mjera, što nam tumači pojavu starih mazana.

Tada je zabilježeno:
»gornice velike mere 12 veder ... koje velike mere vsako vedro čini mazan karlovačke mere kaje vu ono vrime, 70 ... čini mazan 672 ...; 15 vedre velike mere, koje čine karlovački mazan (kako zgora 70 vu vedru jednom) 840 ...[146]

Premda se navodi da to veliko karlovačko vedro drži 70 mazana, po računu izlazi da drži samo 56 mazana. Svakako veliko protuslovlje, ali se taj izvor ipak može protumačiti. Sigurno je da se ovdje razumijevaju mazane različite veličine, naime, tu se stara mazana tumači veličinom nove, pa je rješenje tog slučaja ovo:
1 karlovačko vedro = 56 mazana po 2,5 holbe (tj. stara mazana) = 140 holba ili 116,62 l
odnosno:
1 karlovačko vedro = 70 mazana koje su istovjetne s požunskom pintom tj. = 140 holba ili 116,62 l.

e) Kupljenik veličine 2/3 požunskog vedra ili vagana od 64 holba

U požunskoj mjeri po 64 holba čine prvenstveno tzv. požunsko vedro. Kupljenik veličine 2/3 takva vedra je prema tome u prvom redu vinska mjera.[147] Račun glasi:

---

[144] Visit. canon. 146/II, pag. 45, a. 1779 (Okić): in frumento ad mensuram antiquam, quae kuplenik Carlostadiensia 2 complectit, policeos vero Croaticos 48 ...

[145] Acta Tabulae districtualis fasc. 32, No 156, a. 1771 (Novigrad na Dobri): ut kuplenik avenae partis 1mi ordinis assumendam evenerit, superius ad mensuram Posoniensem redductionem, facit Posoniensis mensurae metretam 1 et 1/3 ...; avenae kuplenik 305 mazanae 6 2/3 facientes metretas Posonienses 394 1/4.
Potonji račun nije posve točan (izlazi 29400 holbe: 29375 holbe).

[146] Archivum Josipović fasc. 18, a. 1744.

[147] Urbarialia et conscriptiones fasc. 7, No 283, a. 1759 (Ozalj): duo vasa vini quorum singulum continet kuplenik 18, urnas Posonienses 12 efficientes ...
Conscriptiones proventuum: Relatio proventuum parochi suburbani Carlostadiensis, Dubovaczensis dicti, a. 1816: a singula domo 1/2 kuplenik vini seu 21 1/3 medias Posonienses.
Acta Capituli saec. XVIII, fasc. 75, No 24, a. 1771 (pag. 13): Vini decimam in kupl. 100 et mazanis 10, cubulos mensurae Posoniensis 67, pintas 2 3/4 efferentes:
Račun: 67 x 64 = 4288 + 11 = 4299 — 30 = 4269 : 100 = 42,69 holba
Isto fasc. 67, No 43, a. 1775.

1 kupljenik = 2/3 požunskog vedra (po 64 holba) = 42 2/3 holbe — 35,56 l

Kupljenik te veličine javlja se u Karlovcu, Ozlju i oko Karlovca, ali i u ostalim krajevima na kojima se narod služi tzv. starom hrvatskom mjerom.

Kupljenik te veličine je međutim i žitna mjera. On drži 2/3 požunskog vagana od 64 holba ili 42 2/3 holba, a on se najviše održao na području Karlovačke vojne krajine. Nalazimo ga i u prvim decenijima 19. stoljeća[148] pa i kasnije.

f) Kupljenik veličine pola požunskog vagana po 75 holba

Kako smo već spomenuli, u nekojim krajevima javlja se kupljenik od 15 starih mazana ili 37,50 požunske holbe. Taj se kupljenik održao i kasnije, jer je on po svojoj veličini jednak polovici izvornog požunskog vagana po 75 holba, koji u današnjoj mjeri sadrži 62,475 l. Taj kupljenik je vinska i žitna mjera, a drži u novoj mjeri 12,5 mazana,[149] dakle:

1 kupljenik = 12,50 mazana = 37,50 požunske holbe = 31,2375 l

Vinska mjera od 12 1/2 nove mazane javlja se osobito na području Broda, gdje je opće poznata mjera.[150]

Kupljenik te veličine dobiva kasnije na značenju. Kada je potkraj XVIII. stoljeća u dovoljnim količinama iz Požuna nabavljen izvorni požunski vagan, postaje on sve više poznat i više se upotrebljava. I kupljenik se u to doba češće uzima u veličini 1/2 toga izvornog vagana. Kada se, dakle, u izvorima javlja kupljenik veličine 1/2 požunskog vagana, treba pomno ispitati koja je to veličina.

g) Ostale veličine kupljenika

1. Kupljenik od 50 požunskih holba. Već smo prije vidjeli da se stari karlovački kupljenik od 40 holba kadšto mjeri vrhom i da se taj vrh računa s 1/4 osnovne mjere, dakle sa 10 holba. Vrhom mjereni kupljenik drži, dakle 50 holba.[151]

Već smo utvrdili i to, da se žitni kupljenik nakon uvođenja požunske mjere računa s 2/3 požunskog vagana, koji se na području Hrvatskog primorja pa sve do Karlovca obično računa sa 72 holbe, ali ne uvijek. Tamo, gdje se kupljenik prije računao sa 50 holba, sada se on lako pretvara u požunsku mjeru. Izvorni požunski vagan računa se sa 75 holba, a 2/3 te mjere čine 50 holba.[152] Pri ocjenjivanju izvora treba i to uvažiti i donositi zaključke s potrebnim oprezom.

2. Kupljenik od 54 holba. Godine 1851, zabilježeno je da u selima Strmec i Zablatju kupljenik drži 27 polića, dok 2 kupljenika odgovaraju veličini 1 požunskog vagana i 18 polića. — Polić je ovdje starohrvatska mjera od 2 holbe ili 1 požunske pinte, a prema tome 1 kupljenik = 27 polića = 54 požunskih holba = 44,98 l.

Taj kupljenik drži, dakle, 3/4 požunskog vagana po 72 holbe.

Kupljenik te veličine nalazimo i na području susjednog Bukevja.[153]

Mjera te veličine često se javlja kao vinska mjera koja se zacijelo razvila iz kupljenika.

3. Kupljenik od 44 holba. Godine 1782. ozaljski se kupljenik javlja u veličini od 44 požunskih holba tj. 36,652 l.[154]

Sličnu veličinu zabilježili su nekoji priručnici iz 19. stoljeća. U Nobacka[155] nalazimo npr. zabilježbu da se u karlovačkoj granici upotrebljava kupljenik i to u ovoj veličini

1 kupljenik = 1829,26 pariškog kubičkog cola odnosno 0,59014 bečkog vagana, a to je prema njemu 36,2858 l.

Prema računu: 1829,26 pariškog kubičnog cola = 36,2858 l, a 0,59014 bečkog vagana (po 61,49 l) = 36, 288 l, prema čemu je račun točan. Gotovo doslovce istu veličinu prenosi godine 1858 i F. D. Braesicke.[156] Uzevši holbu veličine 0,833, izlazi da taj kupljenik drži 43,559 takve holbe.

4. Vrhom mjereni kupljenik. Godine 1794. seljaci iz Jamnice tuže se: takva dva kuplenika pod jeden vagan zemlje, ter ga još s verhom nasipavati moramo, tak da njegov jeden kuplenik trideset polićev drži.[157]

---

[148] Fras, Merwürdigkeiten oder historisch-topographische Beschreibung der Karlstädter Militargränze (Karlstadt 1830), pag. 62. Fras navodi da je kupljenik jednak 2/3 Metzen-a, a taj Metzen mu je 64 holba (Halbe).

[149] Acta Buccarana fasc. 50, No 1165, a. 1767 (Compendio della rendita della signoria di Ozaill): ... per ius montano vedri No 1270 ... a mazane 14 computando il vedro ... ius montano vedri del vino ... fa mezane 14 il vedro ...

[150] Archivum Ozalj fasc. 59 (Varia — bez pobliže oznake), a. 1739 (Brod): Quietanza per ... 1778 vedre piccole d'Ozzaill ... 12 1/2 mazane il'una, al uso di Brod, che fanno al'uso d'Ozaill grande coi = 14 = mazane, vedro 1587, 7 mezane ...

[151] Spomenuli smo također da se ta veličina pri uspoređivanju s bečkom mjerom ispravlja na 51 holbu.

[152] Primjeri te veličine: Acta Capituli saeculi XVIII fasc. 65/1, No 32, a. 1772 (Zlatarevićev opis Siska); Acta Comit. Zagrab. fasc. 2 (stari 34), No 717, a. 1764: ab uno kuplenik salis maritimi 50 medias Posonienses constituente ...

[153] Visit. canon. 148/V, pag. 157, a. 1851: Proventus saponisticus ad antiquam mensuram, ubi 4 quartalia antiquae mensurae efficiunt Posoniensis mensurae metretam et mediam, i. e. 18 policeos. Pag. 158: quartalia antiquae mensurae 4/4, 1 metreta Posoniensis 18 pollicei, pa dalje za selo Strmec i Zablatje: 1 kuplenik = 27 policei, dok 2 kuplenika čine 1 vagan i 18 polića.

[154] Acta Comitatus Severinensis fasc. 15, No 110, a. 1782 (Ozalj): per kuplenik (vini) 16, aut urnas 11. — Urna je požunsko vedro od 32 pinte ili 64 holba. — Prema tome: kupljenik = 64/16 x 11 = 44 holba

[155] Noback, Vollständiges Taschenbuch (1850) pag. 670—673.

[156] F.D. Braesicke, Der ungarische Rechenmeister, Berlin 1858, pag. 331. Kuplenik se ovdje označuje kao osobito rasprostranjena mjera na području Vojne krajine.

[157] Acta Comitatus Zagrab. fasc. 165, Acta politica Miscell.

Prema tome:
1 vrhom mjeren kupljenik = 30 polića (= 60 holba) = 49,98 l
To je pak veličina starog zagrebačkog vagana.

Kod nas se vrh mjere računa sa 1/4 razom mjerene mjere. Ako je, dakle, vrhom mjereni kupljenik 30 polića, tada razom mjereni kupljenik ima samo 24 polića tj. 48 holba. To je pak najčešća veličina kupljenika nakon uvođenja požunske mjere, pa prednja veličina općenito vrijedi za vrhom mjereni kupljenik toga doba.

O drugim vrhom mjerenim kupljenicima već smo govorili.

5. Kupljenik »kranjske« mjere. Metlika postaje podkraj 16. stoljeća feud zagrebačkog kaptola, ali zadržava stare urbarijalne propise, koje od vremena na vrijeme obnavlja,[158] pridržavajući pri tom stare mjere za davanja u naravi. Mjere za žito su kabao, kvarta i kupljenik. Prema propisima spomenutog urbara kabao drži 2 kvarte, a kvarta po 2 kupljenika, dakle
1 kabao metlički = 2 kvarte = 4 kupljenika.

Prve podatke o veličini tih mjera potječu iz godine 1606. Tada je predbilježeno da 100 bakarskih stara čini 33 mletačka kabla.[159] Bakarskom staru ocjenili smo veličinu 39,98 l (kasnije 40 l i nešto više). Ako tu veličinu primjenimo na naš slučaj, dobivamo ovaj rezultat:
100 bakarskih stara = 33 metlička kabla = 132 kupljenika = 3998 l
1 metlički kabao = 4 kupljenika = 121,15 l
1 kupljenik = 30,28 l

Budući da se ovdje radi o slovenskoj mjeri, možemo se poslužiti veličinom žitnog bokala koji je utvrdio S. Vilfan.[160] Taj žitni bokal ima 1,68 l, a 18 takvih bokala daje 30,24 l. Možemo, dakle utvrditi, da je metlički kupljenik držao 30,24 (alt. 30,28 l), a valjda se dijelio na 12 mazana po 1 1/2 ljubljanskog bokala ili 2,52 l.

Moguća kasnija varijanta je da je mazana jednaka 1/2 hrvatske pinte ili 1,666 l. U takvu slučaju metlički kupljenik od 18 mazana[161] držao bi 29,988 l ili svega za 0,26 l manje od nekadašnjeg kupljenika.

U polovici 18. stoljeća na području Slovenije uvodi se bečka mjera. Ljubljanski kabao (kobal) sada je jednak bečkom vaganu (Metzen) a dijeli se na dva »mernika«.[162] Bit će da se u to doba mijenja i metlička mjera. Na to možemo zaključiti i iz izvještaja o veličini te mjere iz godine 1768. Tada je utvrđeno da 2 kabla odgovaraju veličini 4 ljubljanska mjernika.

[158] V. Acta capituli saec. XVIII, fasc. 57. U Nadbiskupskom arhivu, Acta oeconomica vol. 1, a. 1601 itd.
[159] Archivum Sermage (AH) fasc. 2, No 101, a. 1606. Vjesnik Zemaljskog arhiva g. 17, pag. 87.
[160] S. Vilfan, Prispevki k zgodovini mer na slovenske s posebnim ozirom na ljubljansko mero (Zgodovinski časopis), Ljubljana, VIII, 1954, str. 84.
[161] Acta Capituli saec. XVIII, fasc. 58, No 2, a. 1742 (Metlika): 1 kuplenik tritici = 18 mazanae = 72 quartalia
Ibid. No 139, a. 1766: merning = 20 mazanae
[162] V. Vilfan, op. cit. osobito pag. 49 i 84.

Zanimljivo je, međutim, da se veličina polovice bečkog vagana uspoređuje sa 18 starih vinskih bokala (alte Laibacher Wein Candl).[163] Tadašnji bečki vagan ocijenjen je sa 61,49 l (moguće iznimno starija mjera od 61,08 l).[164] Ljubljanski bokal držao bi prema tome 1,696 l (alt. 1,7083 l).[165]

Metlički kabao toga vremena je, dakle, veličine 30,54 — 30,75 l, i ne razlikuje se bitno od veličine kupljenika stare mjere od 14 starih mazana.

Prisutnost slovenskih mjera na području Metlike i susjednih mjesta dokazuju i popisi lukna u tim susjednim mjestima, primjerice u Bosiljevu.[166]

3. Pregledna analiza veličine kupljenika

Već smo naveli da se kupljenik broji među strohrvatske mjere i da je izravno vezan na zagrebačku mjeru. Zagrebačkoj mjeri je osnov pinta koja odgovara veličini 3,75 požunske holbe (po 0,833 l) tj. drži 3,12375 l. Ona se nekada dijelila na 6 sekstarija, a o tom se i u 18. stoljeću sačuvao trag, jer je naziv »sextarium« prenesen na noviju diobu pinte, tj. mecelj, a to je četvrti dio pinte.[167]

Osnovna mjera kupljenika je pak mazana (mezana) a to je 2/3 stare zagrebačke pinte, tj. 4 stara sekstarija ili 2,0825 l.

U doba uvođenja požunske mjere proporcija prema hrvatskoj pinti (tada već 4 požunske holbe) ostaje jednaka, pa mazana drži 3 holbe ili 2,499 l.

Na osnovu izvorne arhivske građe utvrdili smo da veličina kupljenika nije u svako doba i svagdje jednaka. U raznim krajevima ona se javlja u različitoj veličini, a i u toku vremena mijenja joj se veličina.

U doba uvođenja požunskih mjera kupljenik obično drži 16 mazana po 3 holbe ili 48 holba tj. 39,984 l, ali mu to nije jedina veličina, jer se u mnogim krajevima sačuvao kupljenik stare veličine. Istraživanjem nama pristupačnih izvora, utvrdili smo mu ove veličine: 20,825 l, 24,99 l, 29,155 l, 31,2375 l, 33,32 l, 37,485 l, 39,984 l, pa 41,65 i 42,48 l.

Te mjere naoko izgledaju vrlo različite, ali su one usko povezane i čine sustav mjera u krajevima južno od Kupe, pa sve do Hrvatskog primorja. Veza im je stara zagrebačka mjera i iz nje izvedena mazana od 2,0825 l:

[163] DALJ Camerale 3/3-1, a. 1768.
[164] Geyer op. cit. pag. 102.
[165] Zanimljivo s obzirom na izvornu požunsku pintu koja drži 1,6968 l. — Viltan ima ljubljanski vinski bokal sa 1,65; 1,68 i 1,67 l.
[166] Visit. canon. 119/II, pag. 68, a. 1683 (Bosiljevo): Vini cubuli carniolici annuatim 23. — Ibid. 120/III, pag. 114, a. 1721 (Bosiljevo): Sequentes omnes (praestant) mensurae Carniolicae kuplenik 4 omnes insimul.
[167] V. u Belostenca. O tom na drugom mjestu više.

1) 10 mazana = 20,825 l (kupljenik mjesta Brod i Mrežnica)
2) 12 mazana = 24,99 l
3) 14 mazana = 29,155 l
4) 14 mazana + 1 požunska holba = 36 požunskih holba = 29,996 l
5) 15 mazana = 31,2375 l
6) 16 mazana = 33,32 l
7) 16 mazana + $\frac{16}{5}$ mazane = 39,984 l
8) 18 mazana = 37,485 l
9) 24 mazana = 49,98 l
10) 2 x 10 mazane = 41,65 l (veći mrežnički i brodski kupljenik)
11) 2 x 10 mazane uvećane s jednom požunskom holbom = 42, 48 l

Mjera pod 11) nastala je zbog usporedbe s bečkom mjerom. U nekojim krajevima uzeta je bečka »Mass« (= 1,414 l) za osnov mazani, tj. 1 1/2 te mjere = 1 mazana = 2,122 l. Po 20 mazana te veličine daje 42,44 l, a to je ujedno 51 požunska holba (42,48).

Neće biti suvišno ako spomenemo i to, da je požunska holba izvedena iz najstarije bečke apotekarske funte koja teži 0,3332121 kg, tj. ona drži 0,3332121 l.[168] Po 2,5 takve mjere daju 0,833 l,[169] a to je ujedno osnov stare zagrebačke pinte, a time i sviju naprijed navedenih mjera.

Spominjemo i to, da je mjera od 2,08325 l poznata i u drugim krajevima Hrvatske,[170] ali njihovo nabrajanje više ne spada u okvir ovog prikaza.

4. Dijelovi kupljenika

1. Mazana. Od manjih mjera koje su dijelovi kupljenika na prvom mjestu se mora spomenuti mazana. Javlja se i pod imenom mezana, rjeđe (u Hrvatskom primorju i na području Primorskih dobara) bokal, njemački Mass, a latinski jednostavno mensura.

O podrijetlu te riječi možemo samo nagađati. Akademijin Rječnik navodi pod »mazana«: nekakav sud za tekućine i za drugo. Iz talij. jezika: ispor. mezza (stara mjera za žito), mezzetta (toskanska mjera za tekućine), mezzina (bakren sud za tekućine).

[168] Herkov, Libra medicinalis ponderis Viennensis (Zbornik Historijskog instituta Jug. akademije vol. 5, pag. 51—70). Uzevši 1 kg = 1 l.

[169] Herkov, Über die Grundlagen eines einheitlichen Systems der Wiener und der niederösterreichischen Masse (Bulletin scientifique, Section B (Zagreb Tome I/10), No 1—2/1965 pag. 2.

[170] Navodim primjerice samo jedan značajan slučaj: to je slavonska oka koja je osnovna mjera slavonske kile od 3 1/3 požunskog vagana. Ta kila drži 208,25 l a jedna oka 2,0825 l, pa je identična našoj mazani. — V. Herkov, Prilog upoznavanju slavonskih žitnih mjera XVIII i XIX stoljeća (Ljetopis Jugoslavenske akademija knjiga 72/1968) osobito strana 324, 339 i 342.
Drugi primjer: varaždinska drevenka kadšto se označuje sa 33,32 l, a dijeli se na 16 »merica«, od kojih svaka drži 2,0825 l, — V. Herkov, Stare varaždinske mjere (Ljetopis knjiga 73, 1969, str. 317).

U Mažuranića mazana i mezana s oznakom da se izvodi iz talij. mezza, mezzetta i mezzina i da su obje riječi jednako česte.

Nisam za to našao potvrdu. Što više, naziv mezana javlja se tek iznimno. Nisam mogao utvrditi da li se ta riječ javlja prije 17. stoljeća, ali je sigurno da ona ne znači uvijek neku mjeru, nego se tako označuje i neka posuda, kako to navodi i Akademijin Rječnik. Značajno je da se na području Zagreba u 18. stoljeću dosta često javlja riječ »mazančica« u značenju manje posude, posudice.

Posve je nesigurno da li se ta riječ zaista izvodi iz talij. jezika. Nije dokazano da se ta riječ u našim izvorima javlja u obliku »mazzana« ili »mezzana« što bi se trebalo očekivati, ako joj korijen treba tražiti u talij. jeziku.

Mazana ili mezana uostalom nije polovica veće mjere, nego je u pravilu 2/3 veće ili 1 1/2 manje mjere.

Veličina te mjere je ova:

a) U doba prije uvođenja požunskih mjera na području Hrvatske:
   — mazana drži 2/3 starohrvatske ili zagrebačke pinte ili 2,5 požunske holbe tj. 2,0825 l;
   — na području Primorskih dobara komorska uprava uvodi potkraj 17. stoljeća bečku mjeru. Tada se pokušava progurati mazana veličine 1 1/2 bečkog Massa (po 1,4147 l). Takva mazana drži 2,122 l, pa je nešto veća od stare mazane.[171]
b) Nakon uvođenja požunskih mjera naprijed navedene mazane ostaju gdjegdje lokalne mjere, ali je službena ili tržna mazana ova:
   — mazana drži 2/3 hrvatske pinte od 4 požunske holbe ili 3 požunske holbe, tj. 2,499 l.
   — mazana se iznimno javlja u dvostrukoj veličini, tj. veličine 6 požunskih holba ili 5 l.
c) Nakon uvođenja metričke mjere pod nazivom mezana kriju se različite mjere, i to u prvom redu naprijed navedene a zatim različite mjere pretvorene u metričke mjere.[172]

[171] Urbarialia et conscriptiones (vraćeni spisi) fasc. 44, No 17, a. 1716 (Brlog): Urna (vini) continet in se mezanas 14. Singulam mazanam pro una et media pinta seu mensura Viennensi.
Isto g. 1718.

[172] Visit canon. 69/XIX, a. 1904 (Žakanje): Lukna pšenice (mazana ima 3 litre)...
U ostavštini E. Laszowskog (AH) našao sam ovu zabilješku: Stara uobičajena mjera u Loviću kod Vivodine
16 mezane = 48 holbe = 24 polića = 25,6 ili 25 3/5 požunskog polića = = 30,6 austrijskog polića
8 mezane = 24 holba = 12 polića = 12,8 ili 12 4/5 požunskog polića = = 15,3 austrijskog polića
4 mezane = 12 holbe = 6 polića = 6,4 požunskog polića = 7,65 austrijskog polića
1 mezana = 3 holbe = 1 1/2 polića = 1,6 ili 1 3/5 požunskog polića
2 holbe = 1 polić = 1,06 požunskog polića
U izvorima nisam našao potvrde.
Premda se radi o neobičnoj mjeri i o nepoznatim proporcijama, analizom prednjih podataka možemo utvrditi njezinu veličinu. Budući da su paralelno navedene proporcije s bečkim i s požunskim mjerama, taj opis

Lijepi opis usporedbe starih mjera s novim mjerama u doba uvođenja požunske mjere nalazimo u popisu gornjaka s područja Konjšćine iz godine 1766. Tada je utvrđeno:

Gornica zbavlja se na vedro gorničko i meru starinsku, okičku. Pint okički, razumevajući mere po orsagu požunsku zvane, ter pod banom Jozef Eszterhaziu napravlenu, pinte dva i pol ove mere zaderžava. Kako pako varmegya Zagrebačka predlani, to jest 1762. bi bila zapovedala, ter iz pervešeg polića požunskoga pint napravila, iliti meru Varaždinsku priela, tak pint okički zaderžava sadašneh pet pintov požunskeh, poleg mere pako Eszterhazianske poličev pet, karlovačkih mazana 3 i fertal jedan.[173]

Ta Eszterhazianska mjera je hrvatska pinta (pinta Croatica) od 4 holbe, a njezin polić drži 2 holbe. Po pet polića čine 10 holba, a isto toliko daju 5 požunskih pinta po dvije holbe.

Po 3 1/4 karlovačke mazane drže, dakle, 10 holba ili jedna takva mjera 3 holbe.

2. Polić (politius, polliceus), Polovica mazane je polić. On drži:

— prije uvođenja požunske mjere 1 1/2 zagrebačkog mecelja ili oko 1,04 l,[174] a
— poslije uvođenja požunske mjere 1 1/2 požunske holbe ili oko 1,25 l.

3. Polkupljenik i štertinka su dijelovi kupljenika koji se neprekidno javljaju. Njihova veličina ravna se prema veličini kupljenika.

Npr. jamnički kupljenik dijeli se na polovice, koje se nazivaju polkupljenik, a sama mjera s kojom se mjeri polkupljenica.[175]

---

datira iz vremena prije uvođenja metričkih mjera. Temelj mu čini bečko vedro (Eimer) koje se dijeli na 40 Massa (u našem slučaju »polića«), a svaki od njih drži 1, 414 l. Stara mjera Vivodine drži 30,6 takvog Massa ili 43,2684 l. Ta mjera, očito kupljenik, drži 25,6 požunskog polića i to novije mjere, naime po 1,696 l, dakle 43,268 l kao naprijed.
Mazana toga kraja bit će starija mjera, koja je u drugoj polovici 19. stoljeća na novo izmjerena. Uzet je požunski vagan sa 68 holba (34 polića) tj. 57,69 l, pa je podijeljen na 32 dijela od kojih svaki drži 1,8028 l, a to je upravo ona mjera koja se naprijed naziva polić. Po 24 polića daju 43,267 l, dakle prednju mjeru. Mazana toga kraja je 1 1/2 takva polića, dakle 2,7042 l.
Taj primjer nam dokazuje da tumač ekonomskih izvora nije uvijek jednostavan.

[173] Jelačićiana fasc. 26, No 230, a. 1766.

[174] Acta Commissionalia, Prot. 16, pag. 63, a. 1768 (Karlovac): ex singulis kuplenik titulo mercedis unum polliceum (quorum 32 unum efficiunt kuplenik) detrahendo...
V. i pod »maslić«.

[175] Acta Comitatus Zagrabiensis fasc. 79, No 1021, a. 1799 (Paraduš-Jamnica): ex ligno duro mensuram saponisticam 12 polliceos capientem, vulgo polkuplenicza... et plus quam 8 mazanas seu polliceos 12, seu medium kuplenik capere possit.

Polkupljenica javlja se i na području imanja Gredičko, koje je negda spadalo pod jamničku župu.[176]

Polovica je naziv i za druge mjere.

Godine 1698. zabilježeno je npr. da po 2 kupljenika čine polovicu. Radi se o polovici stara, a kupljenik te veličine je mali kupljenik koji ne prelazi veličinu 10 starih mazana.[177]

Poljak je manja mjera na području Bakra koja se naziva i kvartica a odgovara veličini 1/4 bakarskog stara.[178] Takvih primjera ima više, pa je stoga oprez na mjestu.

3. Štertinka ili stara štertinka odnosno četertinka (quartale) je stara solna mjera koja izlazi iz starog sustava mjera na našem području.

Njezina je veličina 12 hrvatskih polića (policei Croatici).[179] U doba uvođenja požunskih mjera taj polić drži 2 požunske holbe,[180] tj. on je jednak požunskoj pinti. Štertinka ima, dakle, 24 holba, a to je polovica kupljenika koji u to doba drži po 24 polića ili 48 holba.[181]

Štertinka u veličini 1/3 požunskog vagana spominje se i na području Rečice, odnosno Sjeničnjaka (negda Steničnjak).[182]

Na području Krašića kupljenik se naziva »cubulus maioris mensurae« a dijeli se na 2 kabla koji se nazivaju »cubuli minoris mensurae« ili »quartalia«, tj. u odnosu prema kupljeniku su polovice, a u odnosu

---

[176] Acta Tabulae districtualis, fasc. 76, No 447, a. 1798 (imanje Središko): u popisu mjera tog imanja spominju se »vedro merno hrastovo, vagan merni z-obruči željeznimi, polvaganica hrastova okovana, kuplenik hrastov z-drevenim obruči, polkuplenica z-drevenim obruči.

[177] Acta urbarialia fasc. 12, a. 1698 (izvorna zabilježba na kalendaru Vuka Frankopana (v. i Starine JAZU 40/1938):

233 poloviz (Korn)	466 kuplenik
233 poloviz (Habern)	466 kuplenik
Facit	932 kuplenik

[178] Acta Buccarana fasc. 27, Zapisnik dražba, 18. VII 1763.

[179] Acta Comitatus Zagrab. fasc. 68, No 229, a. 1796 (Jamnica): sztara stertinka seu chetertinka... capit policeos Croaticos 12...

[180] Conscriptiones proventuum parochiae M.V.M. sub Okich, a. 1815: Mediae vero 2 constituant pintam seu Croaticum, in Comitatu Zagrabiesni usitatum policeum unum...
Acta Comitatus Crisiensis fasc. 26, No 9, a. 1774 (Rasinja):... ut pinta Croatica duas pintas Posonienses significat, media una Croatica 2 Posonienses recipiat...

[181] Acta Tabulae districtualis fasc. 32, No 156, a. 1771 (Novigrad na Dobri):... ut kuplenik... polliceos Croaticos 24, sive totidem pintas Posonienses contineat...

[182] Acta Comitatus Zagrab. fasc. 306, a. 1752: od koga goder ni štertinke dohajajuće... (Lat. tekst: quae apud unum alterumve saepenumero vi tertiam partem metretae constituta praevidetur.

prema vaganu (metreta) čine četvrtine. Taj quartale drži 8 mazana ili 12 polića, tj. 24 požunskih holba.[183]

Pod nazivom »štertinka« i »mala štertinka« javlja se još jedna mjera. To je 1/4 solnog kabla. O toj mjeri govorimo pod naslovom »Zagrebački star«.

4. Maslić. S obzirom na tu malu mjeru zanimljiv je opis veličine kupljenika i njegovo dijeljenje na manje mjere iz godine 1782. Opis se odnosi na Svetice, općinu blizu Ozlja.[184]

Prema tom izvoru izrađen je ovaj pregled:

1 kuplenik = 16 mazana = 32 polića = 192 maslića = 48 požunskih holba = 39,98 l
1 mazana = 2 polića = 12 maslića = 3 požunske holbe = 2,499 l
1 polić = 6 maslića = 1,5 požunske holbe = 1,2495 l
1 maslić = 0,25 požunske holbe = 0,208 l

6. Malić. O toj mjeri je naprijed dovoljno govora, pa ovdje upućujemo na prije rečeno.

5. Kupljenik kao solna mjera

Već je odavno spomenuto da je kupljenik također mjera za sol, te da u solnoj trgovini čini vezu između solnih mjera Hrvatskog primorja i sjeverne Hrvatske.

Nakon uvođenja požunskih mjera taj solni kupljenik je karlovačke mjere i drži 48 požunskih holba.

To je općenito solna mjera na tržištima sjeverne Hrvatske, a na tom području u ostalom vrijede bilo domaće, bilo požunske mjere.

[183] Prot. visit. canon. 120/III, pag. 212, a. 1704 (Krašić): tres majoris mensurae cubulos 1 1/2, sive minoris (mensurae cubulos 3.).
Cit. Prot. 121/IV, pag. 235, a. 1741: unum quartale seu mazanas 8.
Conscriptiones proventuum: parochia Krassichensis, a. 1815: ubi prima constitutione parochiae omnis domus solvebat cubulos minoris mensurae tres, sive kabal tria, qui faciunt Posoniensesm urnam et policeos quatuor. Nota. Kabal habet mazanas 8, quae faciunt policeos 12 et ad hanc mensuram hodiernum coliguntur sapones, quemadmodum et alii ementes et vendentes hic (!) loci ad talem mensuram emunt et vendunt.
Nota 2. Usu tamen receptum est ab immemorabili, quod aliquae domus solvant sapones cubulos minoris mensurae 6, sive kuplenik tria, aliquae cubulos 4, aliquae cubulum 1 et medium, non autem ita sicut ex prima constitutione deberent cubulos 3 . . .

[184] Acta Comitatus Severinensis fasc. 57, No 14, a. 1782 (Svetice): Mensura antiqua kuplenik compellata continente mazanas 16, non ut fiscus dominalis allegative deduisset tria quartalia, verum unam pintam et mediam Posoniensem rectiori calculo computata in se complectente, per consequenter kuplenik pintas Posonienses 24, mazana vero medias Posonienses 3, polich preterea mediam Posoniensem 1 1/2, maslich denique mediae Posoniensis 1/4 efferent.

[185] Acta oeconomica (NAZ) fasc. 436, a. 1760 (Ivanić): salis kuplenik No 12, singulum kuplenik in se continens pintas Posonienses 12.

[186] Cit. Acta fasc. 341, a. 1760 (Gradec): emptos fuisse kuplenik 13 1/2,... singulus kuplenik constat ex pintis 12 . . .; a. 1762: . . . singulum kuplenik capiens pintas 12 . . .

Evo nekoliko primjera zato iz naših izvora: Ivanić (1760),[185] Gradec (1760—61 i 1762),[186] Popovec (1771),[187] Biškupec (1786),[188] pa onda osobito Varaždin i Zagreb.

U izvorima grada Zagreba iz godine 1760. nalazimo ovu usporedbu: 7,50 kupljenika soli računa se sa 4 vrhom mjerena zagrebačka vagana.[189] To nisu »zagrebački vagani« nego požunski vrhom mjereni vagani što saznajemo iz istog izvora.

Taj požunski vagan računa se u Zagrebu sa 72 holbe, a vrh mu se računski uzima s 1/4, tj. s 18 holba. Vrhom mjereni požunski vagan soli drži, dakle, 90 holba. Odatle ovaj račun:

90 x 4 = 360 holba : 7,50 = 48 holba

Solni kupljenik kojim se godine 1760. u Zagrebu mjeri sol, drži prema tome 48 holba.

Po 2 takva kupljenika čine zagrebački star, a o toj mjeri govorimo posebno.

TEŽINA SOLNOG KUPLJENIKA

U Austriji je od starine uvriježen običaj, da se sol prodaje na vagu. Taj način najviše odgovara vrsti soli koja tamo dolazi u promet (naime kamenoj soli).

Tome odgovara i sustav austrijskih solnih mjera. Solne mjere tog područja su: funta (pondus, velika mjera), Kuffe, Küffel, Fuder, Fuderl, pa Stein.[190]

Te su mjere i kod nas poznate, ukoliko se radi o uvozu kamene soli.[191] One su u 18. stoljeću iznimka. Naša solna mjera je bakarski

[187] Acta Tabulae districtualis fasc. 32, No 155, a. 1771 (Popovec): salis mediae Posonienses 48 seu kuplenik 1.

[188] Acta oeconomica fasc. 214, a. 1786 (Biškupec): salis maritimi mensurae kuplenik dictae ex 12 pintis consistentes.
U svim bilješkama: 1 pinta Posoniensis = 1 pinta Croatica = 4 mediae Posonienses.

[189] Acta civ. Zagrab. (HAZ) fasc. 62, a. 1760 (18. III): soli kuplenikov 8 to je vagana 4 zverhom i jedna štertinka.
Iz istoga izvora saznajemo da se radi o požunskom vaganu koji se također s vrhom mjeri, dok je »štertinka« 1/2 kupljenika. Prema tome: 7,50 kupljenika = 4 vrhom mjerena požunska vagana.

[190] F. Kurz, Oesterreich unter Friederich dem Schönen (Linz 1818), pag. 453.

[191] Monum. Zagrab. vol. 2, pag. 415, a. 1481: Item de curru onerato salibus lapideis, si fuerunt centum et ultra, denarii quatuor et lapis unus.
Archivum Drasković fasc. 5, a. 1654 (Trakošćan): za 100 kamen soli. (Kamen je određena težina, upotrebljava se i za vaganje duhana, vune i dr.)
Starine knj. 26, pag. 8, a. 1658 (Vectigal Varašdinskoga Varaša): od jednoga kamena soli Ugarske denar 1. Od jednoga fodra soli nemške denar 1.
Acta decimalia (NAZ) fasc. 9, No 488, a. 1725 (Virovitica): Emi de sale lapidem unum okarum 54. Ibid. fasc. 23, No 785, a. 1766 (Virovitica): 23 lapides (salis Hungarici), ponderantes centenarios octodecim libras quadraginta. Prema tome: 1 lapis = 80 funta, ali to varira. Npr. ibid. fasc. 21, No 786, a. 1765, gdje su navedene različite težine (71—115 librae).
Acta militaria u Državnom arhivu u Grazu:
1658: Brinje (der Fuder Salz su 58 Fundt gerechnet; Karlovac (Der Fuder zu 58 Fundt), Isto 1664: Slunj.

star, kabal, kupljenik, tovar, voz, zagrebački star, te štertinka (mala četvrtinka).

To su šuplje mjere određene veličine, pa se sol mjeri količinski, a ne po težini. Austrijska komora nastoji da progura svoje solne mjere za težinu soli, ali pri tom slabo uspijeva.

U drugoj polovici 18. stoljeća austrijska komora poduzima stroge mjere da se kraljevski monopol soli i na području Hrvatske poštuje. U vezi s tim nastoji i dotadašnje solne mjere suglasiti s austrijskim mjerama. To je sada u prvom redu donjoaustrijski ili bečki vagan (Metzen) kojim se sol ne mjeri količinski nego po težini. Dugotrajan je proces toga suglašavanja starih mjera s tim stanovništem. Mnogobrojni izvještaji u tom predmetu daju nam jasnu sliku o složenosti problema mjerenja soli i pružaju nam obilnu građu za proučavanje dijela naše gospodarske povijesti, ali o tom drugi put više i opširnije.

Za sada skreće se pažnja na činjenicu, da se u to vrijeme i u solanama Hrvatskog primorja (Rijeka, Bakar, Bakarac, Kraljevica, Karlobag i Senj) sol počinje prodavati po težini. Mjere su star, kupljenik i kabao.

Venecijanski star soli teži 149 1/3 bečke funte ili 83,66 kg.[192] Godine 1780. zabilježeno je da mezzeno (1/2 stara) istarske soli teži 43,645 kg.[193] U prvom slučaju litra soli važe oko 1 kg, a u drugom slučaju nešto više, tj. 1,048 kg.

Naša mjera za sol 18. stoljeća je karlovački kupljenik od 48 požunskih holba (alt. 50), dakle, drži 39,98 l (alt. 41,65 l).

Uzevši da je 1 litra soli jednaka 1 kg, izlazi da karlovački kupljenik teži oko 40 (41,5) kg.

Kao primjer navodimo da je u Brezovici godine 1781. kupljeno 10 kupljenika soli u težini 740 bečkih funta, a drugi put opet 6 kupljenika u težini od 444 bečkih funta. Prema tome u oba slučaja kupljenik soli važe 74 bečke funte, ili oko 41 kg.[194]

Godine 1769. slična je težina zabilježena u Zelini. Tada je težina kupljenika soli utvrđena sa 76 funta ili 42,50 kg.[195]

Zagrebačka štertinka o kojoj na drugom mjestu govorimo drži 14 l, a u težini 25 funta ili 14 kg.[196]

Toliko na tom mjestu o težini soli. O tom složenom pitanju bit će na drugom mjestu govora, posebno u vezi sa solnim kablom koji je uz kupljenik najvažnija solna mjera u našem trgovačkom prometu.

[192] Almanaco istriano pag. 283.
[193] Notizie interessanti istoriche e topographiche della Serenissima Republica di Venezia (Parte I, in Belluno 1780), pag. 53.
[194] Archivum Drašković fasc. 44, a. 1781 (Brezovica): Salis maritimi ... emptae sunt kuplenik 10, efferentes librae 740; salis ... emptae sunt kuplenik No 6 efficientes librae 444.
[195] Urbarialia et conscriptiones (vraćeni spisi) fasc. 102, No 10, a. 1769 (Sv. Ivan Zelina).
[196] V. pod naslovom »Zagrebački star«

KUPLJENIK — OSNOVNA MJERA STAROG HRVATSKOG SUSTAVA MJERA

Po 2 kupljenika čine od starine veći vagan. U doba uvođenja požunske mjere, pa sve do polovice 19. stoljeća taj stari vagan nalazimo u izvorima pod nazivom »metreta mensurae antiquae Croaticae«.[197]

U starije doba taj stari hrvatski vagan drži po dva kupljenika od 45 holba, tj. ukupno 90 holba ili 74,97 l. U požunskoj mjeri to odgovara veličini 1 1/4 požunskog vagana po 72 holbe.[198]

Mnogobrojni su dokazi da je kupljenik zaista starohrvatska mjera. On se veže uz staru zagrebačku mjeru koja je propisana zemaljska mjera, pa se kao takva kasnije naziva stara hrvatska mjera.

Na području župe Sv. Marije pod Okićem lukno se npr. daje zagrebačkom mjerom,[199] ali ne zagrebačkim vaganom, nego kupljenikom kojemu se kasnije utvrđuje veličina sa 24 hrvatska polića[200] ili 48 budimskih holba,[201] a 2 kupljenika čine luknarski vagan stare mjere.

I u župi Plešivica (Sv. Juraj) lukno se da je starom mjerom,[202] tj. starim vaganom koji drži 2 kupljenika ili 1 1/3 požunskog vagana.[203]

[197] Visit. canon. 16/VII, pag. 16, a. 1802 (Sela kod Siska): ... mensurae antiquae Croaticae ...
Conscriptiones proventuum paroch. a. 1817 (Sela): in tritico habet mensurae antiquae Croaticae metretas 5 3/4.
Conscriptiones proventuum: parochiae Sisciensis, a. 1815: sapones ... omnis domus possessionata ... duo kuplenik millii seu unum modium antiquae mensurae ...
[198] Visit. canon. 114/III, pag. 56, a. 1779 (Martinska Ves): Sapones parochiani ... ad mensuram non Posoniensem, sed ad antiquam Savarivariensem, continentem, duo kuplenik seu modium Posoniensem unum et quartam unam praestant ...
Kasnije se ta dva kuplenika računaju sa 100 holba, tj. svaki s 50 holba. Acta Comitatus Crisiensis fasc. 112 (stari 19), No 11, a. 1792.
[199] Visit. canon. 52/VIII, pag. 311, a. 1704: Praemissi sapones ... mensura Zagrabiensis ...; 54/X, pag. 140, a. 1740: ... pendent mensura veteri Zagrabiensi praedictos sapones frumenti, quae mensura hodiernum diem conservatur apud dominos parochos.
[200] Visit. canon. 146/II, pag. 75, a. 1779: in frumento ad mensuram antiquam, quae kuplenik Carlostadiensia 2 complectit, policeos vero Croaticos 48 ... varaždinske mjere (Ljetopis knjiga 73/1969, str. 317).
[201] Conscriptio proventuum: parochia B.V.M. sub Okich, a. 1815: kuplenik Carlostadiense, capiens medias Budenses 48. Adeoque una metreta saponistica ex duobus kuplenik constata (!) habeat medias 96, efficientes Posoniensem metretam 1 et medias 24. Mediae vero 2 constituant pintam unam seu Croaticam, in Comitatus Zagrabiensi usitatum policeum unum, hic vero medias 2.
[202] Visit. canon. 125/VIII, pag. 467 et sequ. a. 1802.
[203] Visit. canon. 127/X, pag. 469, a. 1821: 1 metreta = 1 metreta Posoniensis, 12 pollicei, odnosno: 3 metretae antiquae mensurae = 4 metretae Posonienses, — Conscriptiones proventuum: parochia Plesivicza, a. 1815: Mensura frumenti vocabatur vagan, continebat 2 kuplenik seu mensurae Posonienses metretam 1 et 1/3.

Potkraj 18. stoljeća stari vagan redovito se računa u toj veličini, a kupljenik dosljedno tome sa 48 holba.[204]

Tragova stare hrvatske mjere nalazimo i u luknarskoj mjeri župe Staro Čiče. Tamo je stari vagan od 2 kupljenika držao 20 starih pinta, a vrhom mjereni vagan 25 takvih pinta, dakle 3,75 požunske holbe x 25 = 93,75 holbe. U doba uvođenja požunske mjere ta je veličina zaokružena na 94 holbe ili 47 hrvatskih polića i držala je 78,30 l.[205]

Već početkom 19. stoljeća ta se mjera vraća na staru točniju veličinu. Tada se utvrđuje da taj vagan drži 5/4 požunskog vagana, dakle 75 x 5 = 375 : 4 = 93,75 holba ili u današnjoj mjeri 78,08 l.[206]

Narod se čvrsto drži te stare mjere. Ona je godine 1887. potvrđena kao dozvoljena mjera. Izdan je i naputak za baždarenje tih starih luknarskih mjera (luknenka) koje se imaju baždariti sa 39,08 l.[207]

Taj naputak odnosi se na cijelo područje Hrvatske i Slavonije, ali se nije mogao provesti na cijelom tom području,[208] jer se narod drži svojih starih mjera koje nisu svagdje bile suglasne službeno propisanoj luknenki.

Taj naputak koji se od starine upotrebljava, primjenjivao se i kasnije na tom području sve do dokinuća lukna.[209]

Mjera te veličine poznata je i u općini Črnkovec.[210]

---

[204] Archivum Turopolje, Congregationalia fasc. 4 (13. X 1785): ... ad mensuram antiquam ... medias Posonienses 96 in se continet.
Conscriptio proventuum: Visit. parochiae Dubranecz, a. 1824: unam metretam tritici antiquae mensurae seu policeos 48.
Visit. Canon. 146/II, pag. 129, a. 1799: Sapones ... antiquae mensurae saponisticae, cuius quartale policeos Posonienses 12 capit ...
Visit. canon. Velika Gorica, Odra, Sv. Klara 146/II, pag. 210, 213, a. 1799, pag. 231 i 240.
Visit canon. Dubrava (Farkašička) 146/II, a. 1799.

[205] Visit. canon. 146/II, pag. 191, a. 1799: aquiret proventum saponisticum in puro millio, juxta antiquam mensuram saponisticam, capientem policeos Posonienses 47.

[206] Conscriptio proventuum: parochia Veterochichiensis, a. 1815: praestat medias duas et unam quartam mensurae Posoniensis. Ibid. a. 1843: Coeteri nobiles ... per unam metretam antiquae mensurae 5/4 efferentem ... sapones obtinent. — Prot. visit. canon. 149/V, pag. 1851: sapones in antiqua mensura computatur, quae 5/4 metretae Posonienses capit.

[207] M. Lanović, Lukno u Hrvatskoj (Zagreb 1914), pag. 72. Zakonskim čl. VIII: 1874 određena je veličina požunskog vagana sa 62,53 l, a prema tome 5/4 tog vagana čine 78,16 l. Luknenka koja ima pola te veličine baždari se sa 49,08 l. V. Smrekar, Priručnik za upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, knjiga V (Zagreb 1905), pag. 424.

[208] Smrekar, op. cit., str. 461.

[209] Prot. visit. canon. 151/VII, a. 1895: i to od plemića jedna vaganica od 78,16 litre.

[210] Visit. canon. 149/V, pag. 195, a. 1851: Metreta saponistica antiqua ... efficit polliceos 47 ...

I u Šćitarjevu lukno se da je zagrebačkim vaganom.[211] Godine 1786. utvrđeno je da taj vagan drži 47 požunskih polića,[212] ali se kasnije vraća na starohrvatsku mjeru, tj. na veličinu od 5/4 požunskog vagana.[213]

To je samo nekoliko primjera starohrvatske mjere, odnosno starog kupljenika, koji se krije pod nazivom »luknenka«. Uvijek se ponavlja isto: po 2 luknenke čine luknarski vagan. O tom će biti na drugom mjestu opširnije govora, a za sada upozorujemo samo na činjenicu, da je »luknenka« u krajevima južno od Kupe usko vezana na starohrvatske mjere, a tim i uz naš kupljenik.

DODATAK

Zagrebački star

Na području slob. grada Zagreba star je solna mjera već u 14. stoljeću. Već tada je Zagreb važan centar za solnu trgovinu. Sol se doprema iz Hrvatskog primorja na konjima i tovarima i mijenja se za žito ili prodaje za gotovo. Trgovci i ostali koji dopremaju sol ne poznaju zagrebačku mjeru, a nisu voljni odstupiti od mjera uz koju su sol nabavljali. Gradski magistrat mora im zbog toga dopustiti da se tom mjerom služe i pri trgovini u Zagrebu. Radi se o velikoj bakarskoj ili vinodolskoj solnoj mjeri koju stoljećima susrećemo pod nazivom star, a preuzeta je iz venecijanskog, odnosno bakarskog sustava mjera. Ta se mjera u Zagrebu brzo udomaćila, pa postaje već u 14. stoljeću obvezatna mjera za strance koji donose i prodaju sol. Godine 1357. magistrat im izričito određuje da su se dužni služiti sa starom ili polustarom, dok se domaćim malim vaganom (cum metretellis) mogu služiti samo građani.[214]

Na osnovu stara plaća se i solna daća (salinaria) koja prvo vrijeme pripada zagrebačkom kaptolu i oko koje je već u 14. stoljeću nastao spor između kaptola i grada.[215]

---

[211] Acta Capituli saec. XVIII, fasc. 15, No 53, Urbarium a. 1704: in frumento mensurae Zagrabiensis ... cedunt modii 4 ...

[212] Visit. canon. 146/II, pag. 221, a. 1799: Habet proventum saponisticum ... juxta mensuram antiquam saponisticam, quae capit policeos Posonienses 47, quae 1786 ... mensurata, nec plus, nec minus quam policeos Posonienses 47 capere et adinventa, sicut et antiqua.

[213] Visit. canon. 151/VII, a. 1895: Lukno se podaje po kućnom broju ... Mjera je sve do sada bila u porabi 5/4 požunskog vagana ...

[214] Monum. Zagrab. vol. 4, pag. 91, a. 1357: Item extitit ordinatum et statutum, quod forenses homines non possint sal vendere cum metretellis pro denario vel duobus denariis curerentis, nisi cives; forenses vero cum mensuris ztar vocatis et medio ztario vendere debeant.

[215] Herkov, Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske II, pag. 367 i dalje.

Taj star postaje pomalo opća trgovačka mjera za sol i žito, i ostaje to do uvođenja metričkih mjera. Nalazimo ga još u polovici 19. stoljeća u službenim i poluslužbenim popisima mjera iz kojih saznajemo i njegovu veličinu.

Godine 1843. zabilježena mu je ova veličina:[216]

1 zagrebački star = 96 požunskih holba = 4033,780278 pariških kubičnih cola = 80,0156 l

Požunska holba uzimala se u dnevnom životu sa 0,833 l, prema čemu je zagrebački star uz takav račun jednak 79,9968 l.

Bakarski veliki star držao je pak, kako smo to utvrdili, 79,9968 ili 80,0156 l, pa je zagrebački star prema tome jednak upravo ovom bakarskom staru.

Zagrebački star nalazimo u toj veličini i u doba uvođenja požunskih mjera. Godine 1761. i idućih godina je nekoliko puta službeno utvrđeno da žitni star drži 1 1/3 požunskog vagana,[217] koji se kod nas računa sa 72 požunske holbe. Star je prema tome 96 holba, kako je to i godine 1843. utvrđeno.

Kobler tvrdi da se godine 1815. u Rijeci žito prodavalo zagrebačkim starom i karlovačkim kupljenikom. Zagrebački star je bio veličine 1 1/3 požunskog vagana a držao je po 2 karlovačka kupljenika.[218]

To pak točno odgovara i popisu od godine 1843. u kojem je veličina karlovačkog kupljenika označena sa 2016,890139 pariških kub. cola, ili 48 požunskih holba.

Trgovina morske soli ne zaustavlja se u Zagrebu, nego prodire dalje sve do sjevernih granica Hrvatske. Svagdje joj nalazimo trag, pa i u tržnim propisima drugih gradova. Njima se posebno uređuje pitanje solnih mjera. Kao u Zagrebu, tako se i na području drugih gradova morska sol mjeri sa starom.

U Varaždinu se npr. već u 15. stoljeću dužnost prodaje soli na starove označuje kao staro pravo,[219] a kao takovo ostaje sve do polovice 19. stoljeća.

U 18. stoljeću prebacuje se veliki dio soli iz Senja i Karlobaga u Karlovac koji postaje središtem solne trgovine.[220] Ovdje se sol mjeri domaćim kupljenikom, dok se na sjeveru Hrvatske narod i dalje služi starom, koji se sada veže s kupljenikom, i to zato što se sol donosi iz Karlovca gdje se nabavlja zamjenom na osnovu mjerenja kupljenikom. Dobavljač soli je najvećim dijelom seljak koji je nabavlja zamjenom

[216] Vademecum.

[217] Acta Civit. Zagrab. fasc. 66, a. 1762 (reskript Marije Terezije od 19. VII. Isto comit Varasd. fasc. 2, No 6 i Acta Comit. Crisiensis fasc. 4, No 472, a. 1762.

[218] Kobler, Memorie per la storia della Liburnica citta di Fiume II (1898), pag. 105.

[219] Tanodi, Wissert, Monum, historica civ. Varasdini II/1, pag. 59, 1456 (izričito se spominje dužnost prodaje soli na starove): pag. 126—127, a. 1458 razlikuje se žitna mjera od solne mjere, a posebno se spominje »starnica« kao solna mjera itd.

[220] Fras, Vollständige Topographie der Karlstädter Militätergrenze (Agram 1835), pag. 65.

za žito. On je neuk i teško preračunava kupljenik na domaću mjeru. On se boji da ga ne prevare,[221] pa se u doba uvođenja novih mjera bori da mu se ostavi stara solna mjera. To je star koji se naziva i solnim vaganom.

Neuspjeh uvođenja novih mjera, s obzirom na solnu trgovinu, ima se pripisati i držanju organa koji nadziru solnu trgovinu. Oni drže da treba solnu trgovinu izuzeti od novih mjera, jer je narod u Hrvatskoj naučen na stare mjere. Odlučno se protive vaganju soli radi velikih razlika u težini suhe i mokre soli.[222]

Uz zagrebački star koji se spominje i u drugoj polovici 19. stoljeća u 18. stoljeću javlja se u Zagrebu još jedna solna mjera. To je mala štertinka ili četvrtinka. Njezina je veličina vezana uz kraljevinske mjere, i to uz kraljevinski vagan (vaganus Regni) koji je uveden saborskim zaključkom od godine 1745. Tada je određeno da će cubulus biti veličine 17 dvostrukih ili hrvatskih pinta (tj. 68 požunskih holba),[223] a to je u današnjoj mjeri 56,64 l. Ta veličina odgovara bečkom vedru od 40 Massa kojim se Zagreb i prije služio. Kao solnu mjeru uzeo je pak 1/4 toga vagana i nazvao je »malom štertinkom«. Zadržao ju je i kasnije, kada je požunski vagan određen za službenu mjeru Hrvatske.

Dokaz tome daje nam rektifikacija te mjere koja je određena 1761. godine. Tada je naloženo da se sve solne štertinke suglase i da se tako urede da drže 25 bečkih funta čiste soli,[224] u današnjoj mjeri 14 kg. Uzevši i tu da 1 litra soli teži 1 kg, izlazi da štertinka te veličine ima 14 l, odnosno da mjera iz koje je štertinka izvedena drži 56 l.

[221] AHZ Acta Comit. Varasd. fasc. 69, No 1000, a. 1786.

[222] HKA, Hung. Salzwesen fasc. 19 (rot 402), a. 1767: Nota den zu Carlstaat und übrigen Theil des Königsreichs Croatien pro aerario anlegenden Salzverschleiss betrefend.
Nepouzdanost mjerenja morske soli po težini dokazuje činjenica da se kuplenik soli u težini različito računao. Tako se godine 1669. računa sa 74 i 76 librae (Acta urbarialia et conscriptiones fasc. 102), a godine 1771. sa 74 funte (Archivum Draskovich fasc. 44), kupljenik u težini soli od 60 funta (Acta Comit. Crisiensis fasc. 14, No 100) bit će kupljenik od 40 holba ili 33,32 l itd. Službeni organi pribjegavaju prosjeku, da bi na taj način omogućili kalkulaciju cijena i obračune.

[223] Protocollum Congregationum generalium vol. 8, pag. 36. V. Zaključci Hrvatskog sabora V (Zagreb 1966), pag. 103.

[224] Acta Civit. Zagrab. fasc. 65, a. 1762 (2. I): 4 salinaria seu mensurae pro sale quartalia dictae.
Ibid. fasc. 68, a. 1763 (zapisnik sjednice magistrata od 11. I): Camerario commissum, ut in deffectu mensurarum salinarium, adhuc quartalia aliquod curet elaborari, ita ut in pleno ... tales mensuras seu quartalia stertinke No 15, minores etiam seu pol stertinke in toto 30 civitas habere poterit ...
Ibid. fasc. 64, No 27, a. 1761 (zapisnik sjednice magistrata): Ad propositionem Brezovachki decisum, et cammerarium commissum, ut omnes salinarias mensuras stertinke dictas a Joanne Gaxparinchich teloniatore olim civitatis accipiat, et alias etiam, quae per cives servantur exquirat, exquisitas et perceptas ut ad unam omnes reformet et rectificari curet ita, ut singula earum continebit in se de sale puro libras 25, et ita rectificatas ut actuali dicto arendatori telonii Brezovachki erga contraquietantiam resignet, sub onere dandam rationem.

Pri tom ne smijemo mimoići ni mogućnost, da se zagrebačka mala štertinka izvodi izravno od tadašnje solne mjere Hrvatskog i cijelog austrijskog primorja, a to je kabao. Oko te mjere razvila se razgranjena rasprava, jer se na spomenutom području pod tim imenom javlja niz mjera. Gotovo svako stovarište soli imalo je svoj kabao. Budući da je kabao bio službena solna mjera trebala mu se utvrditi prava veličina. Razumije se da je austrijska komora pri tom tu šuplju mjeru nastojala pretvoriti u određenu težinsku mjeru. Prosjek težine kabla utvrđen je sa 100 bečkih funta ili 56 kg, pa se ta težina dugo vremena upotrebljava kod kalkulacija cijena, određivanja troškova podvoza i sastava statistika.[225]

Četvrtina tog kabla teži točno 14 kg, dakle, točno odgovara zagrebačkoj solnoj štertinki.

Ponovno dokaz o međusobnoj povezanosti mjera u trgovačkom prometu!

Zagrebački star postaje tokom stoljeća prava narodna solna mjera u svim krajevima Hrvatske za koje vrijedi privilegij trošenja morske soli koja se dobiva zamjenom za žito i koji su tim izuzeti od kraljevskog monopola soli.

Već smo vidjeli kako se narod varaždinske županije u drugoj polovici 18. stoljeća bori za tu mjeru, ali se s njom služi i narod križevačke županije[226] i u drugim krajevima, pa i na području Vojne krajine.[227]

To je mjera koju je narod stoljećima toliko prigrlio da se često naziva »mensura antiqua Croatica«. U 18. i 19. stoljeću računa se sa 96 požunskih holba, dakle točno u naprijed utvrđenoj veličini.

[225] Deductio Josephi Klobusicky ... circa quaestum Bancalem cum sale maritimo in Fluminibus, Tergestinis et Buccarensibus salis depositoriis (fol. 111—112): pro anno 1779 non plus quam 13500 cabli a 100 pondo calculando 13,500.000 Tergesti, Flumine et Buccari necessarie fuerint ... carrum constituit cablos 60, seu cablo 100 pondo computando 6000 pondo. Kobler (op. cit. II, pag. 104) navodi da je riječki kabao (nazvan i »cadagno«) težio nešto preko 100 funta. U drugoj polovici 18. stoljeća u Trstu se računa 100 solnih vagana za 113 kabla, koji prema tome drže 56 l.

[226] Archivum Erdödy (Bratislava), a. 1746: Item venditi sunt salis maritimi ad mensuram Crisiensem, kuplenik No 37, singula fl. 1 gr. 18 1/2.

[227] KA Inner-österr. Hoffskriegsrath fasc. 66, No 44, a. 1744 (Ivanić): 8 Vagan Weitzen, 8 Kuplenik Salz ...

TABULA mensuras "KUPLJENIK" vocatas ad mensuram principalem i.e. ad "MAZANAS" reducendas exhibens

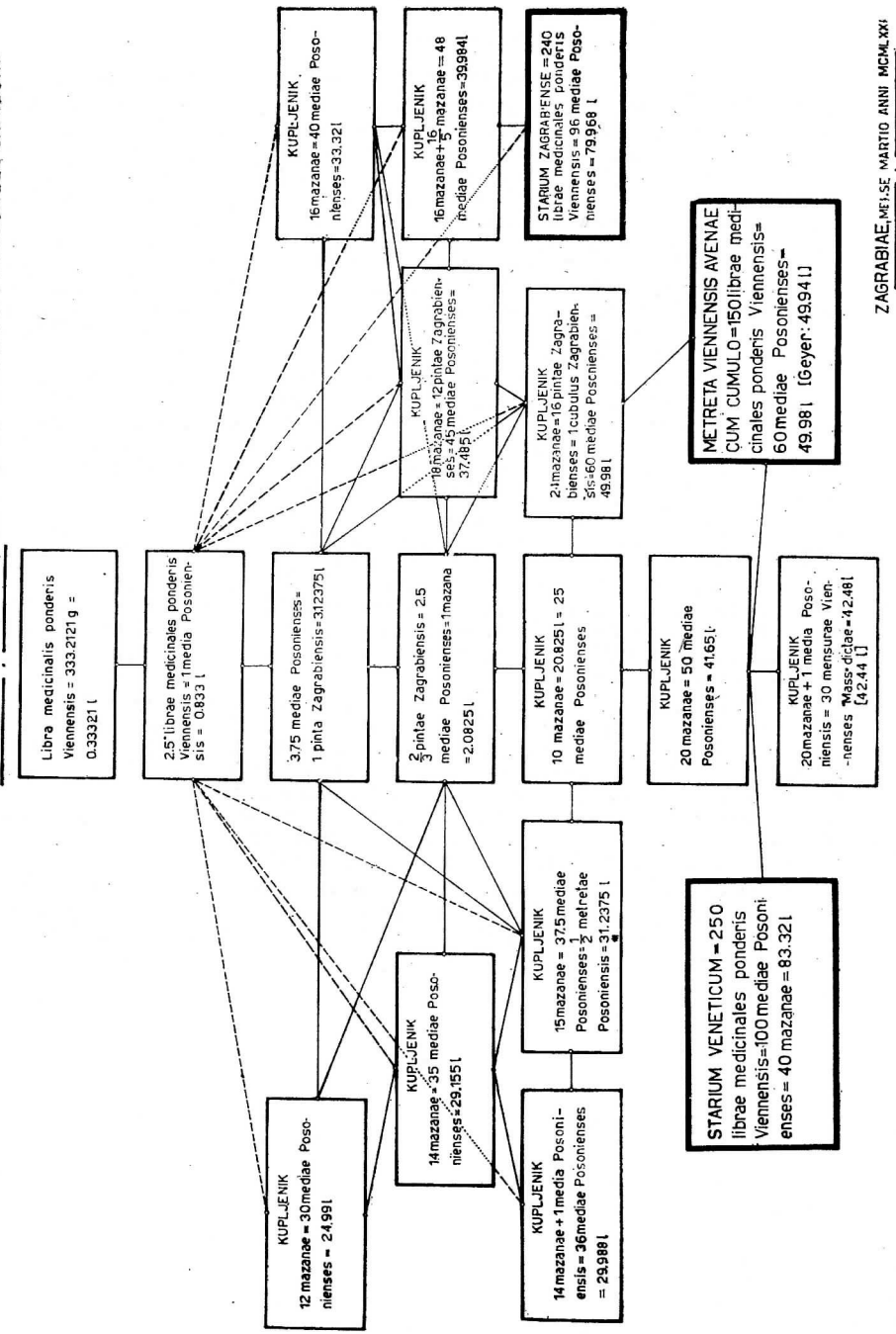

Riassunto

»Kupljenik« — antica misura croata

»Kupljenik« o »kuplenik« si chiamava un' antica misura da vino e da grano. Essa serviva anche a misurare il sale marino che dal Litorale croato (Bakar, Bakarac, Kraljevica, Karlobag, Senj e Rijeka) veniva spedito nella Croazia settentrionale e poi scambiato con grano. Fra i più rinomati luoghi dove si scambiava sale marino fino dal secolo XIV erano Zagreb (Zagabria) e Varaždin, ed a sud della Kupa (Culpa) Oštarije, luogo sostituito poi da Karlovac. Nel suo viaggio sino al compratore il sale veniva scambiato più volte anche in varie altre località. La misura per tale commercio si chiamava »kupljenik« ed era usata dal popolo in tutto il territorio fra il Litorale croato e la Kupa, però anche al di là della Kupa fino ai confini settentrionali della Croazia. Sotto il nome di »kupljenik« si comprendevano misure di varia grandezza, collegate pure tra di loro. Le loro varie proporzioni facilitavano il conteggio, tanto da non vendere difficile ilcommercio.

La più antica misura fondamentale di tutte le varie grandezze di »kupljenik« è la »mazana« o »mezana« (misura media), la quale corrispondeva anticamente a 2,0825 litri. Essa corrispondeva a sua volta a 2/3 della più antica misura di Zagreb (Zagabria) che si chiamava anche »pinta croatica«. Più tardi queste misure corrispondevano all' antica misura viennese, e dopo il 1733 a quella di Požun (Pressburgo, oggi Bratislava).

Il »kupljenik« come misura per il sale ha stretto legame con 10 »star« (staio) di Bakar (Buccari), il quale è misura tipica nei magazzini di sale a Bakar ed in altre città del Litorale. Tale »star«, gia nel XIV secolo, è strettamente collegato col commercio del sale nella Croazia settentrionale. A Zagreb già fin dá allora si menziona 10 »star« quale misura da sale, che secondo l' odierna valutazione equivale alla grandezza dello »star« di Bakar. Nei secoli XVIII e XIX questa misura viene denominata »star« di Zagreb ed equivale allo »star« di Bakar.

Quando vennero introdotte le misure di Požun, quali uniche misure nel territorio croato cioè dopo il 1733, il popolo non volle accettare queste nuove misure e si ottennealle sue antiche. Nella seconda metà dello stesso secolo si tentò di stabilire una relazione tra il »kupljenik« da sale e le nuove misure e si fissò una proporzione più adatta a facilitare la converzione del »kupljenik« nelle nuove misure. Vennero emesse anche severe proibizioni di continuare ad usare il »kupljenik«, ma senza un visibile successo, perché il popolo non voleva rinunziare alla sua antica misura.

Il »kupljenik« venne allora denominato »antica misura croata«, nome che rimase in uso anche dopo l' introduzione delle misure metrico-decimali (1874), quando si cominciò ad usare negli elenchi di tributi calcolati in »antiche misure croate« (lukno, gornica ecc.).